

ASTERIOS GEROSTERGIOS

Sfântul Fotie cel Mare

Traducere din limba engleză de Marius Popescu

Lucrarea a apărut la editura Sofia, București, 2005

Ediție electronică

APOLOGETICUM
2006

Asterios Gerostergios

Volumul poate fi distribuit liber pentru uz personal.

Această lucrare este destinată tuturor iubitorilor de spiritualitate creștină ortodoxă și de istoria neamului românesc. Ea poate fi utilizată, copiată și distribuită LIBER cu menționarea sursei.

Scanare: Corina

Corectura: Elena

Digitalizare pdf : Apologeticum

© 2006 APOLOGETICUM.

<http://apologeticum.net>

<http://www.angelfire.com/space2/carti/>

apologeticum2003@yahoo.com

Prefață

Sfântul Fotie cel Mare (820-891), patriarhul Constantinopolului, a fost un mare îndrumător spiritual și intelectual ortodox, cel mai important din vremea sa, și cu adevărat un om sfânt. Cu toate acestea, viața și opera lui nu au primit nici pe departe atenția pe care ar fi meritat-o. Ca urmare, el a fost grav răstălmăcit și chiar blamat în Apus. Nu există nici măcar o lucrare în limba engleză care să ofere o imagine completă și exactă a personalității și a contribuțiilor lui Fotie.

Cartea de față, a pr. dr. Asterios Gerostergios din Biserica Ortodoxă Greacă din America, vine să împlinească lipsa unei astfel de lucrări, într-un stil clar, concis și savant, părintele Gerostergios prezintă în cuprinsul a zece capitole originea lui Fotie, educația sa și roadele acesteia, numirea în scaunul patriarhal al Constantinopolului, prima depunere și exilul, al doilea episcopat, a doua depunere și moartea, precum și problema rolului pe care l-a jucat în schisma dintre Biserica Ortodoxă Răsăriteană și cea Apuseană. Susținându-și afirmațiile cu un amplu aparat documentar, părintele Gerostergios reușește să scoată în evidență caracterul creștin nobil al lui Fotie, puritatea vieții sale, aspectele multiple ale importanței lui și caracterul nefondat al acuzației că Fotie a fost cauza schismei dintre Răsărit și Apus.

Părintele Gerostergios a mărit valoarea scrierii sale adăugând la sfârșit mai multe frumoase imnuri religioase extrase din slujba în cinstea Sf. Fotie. Acestea oferă o imagine vie a venerației profunde pe care o au credincioșii ortodocși față de acest ilustru Părinte al Bisericii.

Sf. Fotie cel Mare este o carte edificatoare, bogată în informații. Merită un public larg.

Constantine Cavarnos

Mulțumiri

Autorul dorește să-și exprime aprecierea și profunda recunoștință față de următoarele persoane, pentru contribuția lor la publicarea acestui volum:

Dr. Norman Brown, pentru că a citit prima versiune a manuscrisului, oferind sugestii valoroase;

Profesorului Constantine Cavarnos, de la Hellenic College, pentru că a citit întregul manuscris, aducând numeroase îmbunătățiri în modul de exprimare. Sprijinul și încurajarea dr. Cavarnos au fost deosebit de folositoare pentru tipărirea acestei cărți;

Părintelui Artemios de la schitul „Sf. Sava” din Sfântul Munte Athos, pentru că ne-a trimis fotografia unei icoane a Sf. Fotie realizată în schitul lor; și domnului Basil Bacos, student la Holy Cross Greek Orthodox School of Theology, pentru că a desenat icoana de pe coperta cărții.

Autorul mulțumește de asemenea călduros pentru ajutorul financiar oferit în scopul publicării acestei lucrări domnului Christos Tsampouris; familiei Petrelis, în memoria lui John Petrelis și a lui Eleni Petrelis; domnului Stavros Pappas, în memoria soacrei sale, Kleanthi Themistoklis.

Și nu în ultimul rând, mulțumește editurii Cambridge University Press pentru permisiunea de a cita din cartea lui F. Dvornik, *The Photian Schism*.

Introducere

Veacul al IX-lea reprezintă una dintre cele mai zbuciumate perioade ale istoriei. De-a lungul acestui secol au avut loc evenimente importante, care au influențat ulterior generații întregi, deschizându-se astfel o nouă eră în istoria omenirii. Curente spirituale și evoluția gândirii umane din epoca medievală și modernă își au rădăcinile în acest secol. Veacul al IX-lea constituie, prin urmare, o sursă de inspirație reală pentru oamenii spiritului.

După cum se știe, prima jumătate a acestui secol era încă zguduită de controversa iconoclastă, întreaga lume cunoscută în acea vreme, Răsăritul și Apusul deopotrivă, au luat parte la această luptă cu toate forțele lor spirituale. Curente civilizatoare ale antichității clasice - elenistice, romane și creștine - se întrepătrundeau cu altele provenite din Orient, fiecare dorindu-și supraviețuirea și supremația în viitor. Ca și în primele secole de existență, creștinismul a intrat în conflict cu gândirea greacă, și astfel au rezultat ereziile creștine, care au aruncat lumea creștină în dezordine pentru multă vreme. Deci și în secolul al IX-lea (dar și mai devreme, din 726 până în 843), se poate observa lupta creștinismului, asemenea celei din trecut, în timp ce pentru primele cinci sau șase secole punctele specifice ale acestei lupte au fost analizate în întregime, istoricii și specialiștii ajungând la un acord aproape unanim, cauza mării dispute a spiritului din secolele al VIII-lea și al IX-lea rămâne încă destul de obscură, existând o mulțime de controverse și diferențe de opinie printre specialiști. Astfel, unii susțin că disputa a avut un caracter hristologic, în timp ce alții sunt de părere că ea are la bază redeșteptarea spiritului grec antic, care a renăscut după întunericul secolelor al VI-lea și al VII-lea. Alții văd cauza acestui conflict în influența venită din Orient, în special din lumea islamică, dat fiind faptul că lupta a fost condusă și continuată de împărați care proveneau din Orient (Leon al III-lea Isaurul, 717-774 etc.). Totuși, ceea ce surprinde în mod special pe cei care studiază istoria acestei perioade, dar mai ales secolul al IX-lea, este înflorirea resimțită în toate planurile civilizației, în timp ce în secolele al VI-lea și al VII-lea spiritul uman s-a aflat mai degrabă în declin, observăm acum o redeșteptare bruscă ce a avut ca urmare nașterea unor strălucitoare realizări spirituale. Asistăm astfel la o înflorire a literelor, a artelor și a științelor.

Când, în 843, iconodulii au triumfat în lupta finală împotriva iconoclaștilor, renașterea spirituală care fusese inițiată nu a stagnat. Dimpotrivă, victoria a devenit baza unor noi realizări. O forță care a animat acea reînnoire spirituală a fost Sfântul Patriarh Fotie cel Mare.

Acest patriarh ecumenic și sfânt al Răsăritului Ortodox a reprezentat un fenomen rar, rămânând o enigmă foarte greu de elucidat pentru generațiile următoare, înzestrat cu multe daruri naturale și cultivându-le în mod adecvat, Fotie a devenit cea mai importantă personalitate între contemporanii lui din Bizanț, dând dovadă de o gândire creatoare inepuizabilă, ale cărei idei pot fi exploatate de generațiile viitoare. Este important de observat aici că talentul lui ca erudit, dascăl, ierarh, misionar, diplomat și om al bisericii nu este contestat sau minimalizat de nici un specialist important. Deși există acest consens general asupra personalității lui Fotie, până de curând s-a manifestat un dezacord esențial cu privire la caracterul, sfințenia și la aportul lui la unitatea creștină. Totuși, recent, cercetările făcute asupra vieții și timpului lui Fotie au aruncat o lumină nouă asupra subiectului, ele parcurgând un drum lung în corectarea distorsiunilor și a nedreptăților îndreptate asupra lui Fotie de istoricii occidentali din trecut.

Ca orice mare personalitate a istoriei deschizătoare de noi orizonturi, Fotie a devenit un simbol al controverselor în vremea sa și în epocile care au urmat, ajungând să fie considerat instigatorul și părintele schismei dintre Biserica Răsăriteană și cea Apuseană. Dar înainte de a prezenta opiniile specialiștilor din trecut și contemporani, ca și propriile noastre păreri despre responsabilitatea lui Fotie în privința schismei, trebuie să expunem aici o biografie destul de amănunțită a sa, tocmai fiindcă, plecând de la viața reală și de la împrejurările acesteia, putem trage concluzii sănătoase și valabile referitoare la adevărata lui personalitate.

CAPITOLUL I

Nașterea și originea

Izvoarele existente nu ne dau informații precise cu privire la anul nașterii lui Fotie. În general, specialiștii consideră că Fotie s-a născut în anul 820, în Constantinopol¹. Tatăl lui se numea Sergios, iar mama, Irina. Amândoi aparțineau celor mai de seamă familii din Bizanț. Familia lui Fotie se înrudea cu familia imperială prin patricianul Sergios, fratele mamei lui Fotie, care s-a căsătorit cu Irina, sora împărătesei Teodora. Tatăl lui Fotie ocupa o poziție foarte importantă în statul bizantin; el deținea funcția de *spatharios*, adică era ofițer în garda imperială. Deoarece familia lui Fotie era de partea celor care susțineau icoanele, ea a fost persecutată de împăratul iconoclast Teofil (827-842)². Astfel, găsim numele părinților lui în sinaxarul bizantin, ei fiind pomeniți de Biserica Ortodoxă ca mărturisitori pe 13 mai³, într-una din scrisorile sale, Fotie își descrie tatăl ca fiind un om viteaz, evlavios și virtuos, spunând că se remarcă „printr-o bogăție a adevăratei slave, prin dreaptă credință... și prin surghiun și mucenicie”, în aceeași scrisoare el afirmă că mama lui îl iubea pe Dumnezeu și virtutea⁴. Într-o altă scrisoare pe care i-a trimis-o fratelui său, Tarasie, cu scopul de a-l consola pentru moartea fiicei acestuia, Fotie folosește din nou prilejul pentru a se referi la trecutul glorios și strălucit al părinților, spunând:

„Nu trebuie să trădăm faptele slăvite de vitejie ale părinților noștri, pentru că ei au întâmpinat moartea nu precum o fac cei pe care îi știm noi. Să fim cruțați de asemenea lucruri; acești înaintași au fost lămurii prin foc și prin apă și, deși au fost amenințați în acea vreme de surghiunul amar și greu, fiind lipsiți de orice prieteni și rude, deși au fost despărțiți de toți cei ce aduc mângâiere, le-au primit pe toate cu bucurie; și au slăvit pe Dumnezeu, spre deosebire de cei care conduc cele omenești după mintea omenească⁵.”

Pe lângă originea sa nobilă și înrudirea cu familia imperială, Fotie se afla în relație cu clerul printr-o legătură morală foarte importantă, întrucât unchiul său Tarasie, patriarh al Constantinopolului (784-806), a prezidat Sinodul al VII-lea Ecumenic, întrunit la Niceea în 787, în cadrul căruia a fost condamnat iconoclasmul⁶, în scrisoarea lui Fotie către un anume diacon Grigorie suntem informați de asemenea despre persecuțiile și anatemele trimise de iconoclaști asupra familiei sale și a unchiului Tarasie: „Cu mulți ani în urmă orice sinod eretic și adunare a iconoclaștilor ne-a excomunicat; nu numai pe noi, dar și pe tatăl și pe unchiul nostru, mărturisitori ai lui Hristos și mândria ierarhilor⁷.”

CAPITOLUL II

Educația

Este foarte greu de stabilit pe baza izvoarelor care au fost împrejurările exacte ale educației lui Fotie și a fraților lui, Sergios și Tarasie. Din acest motiv au fost exprimate mai multe opinii. După cum s-a menționat, părinții lui Fotie au

¹ K. Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur*, München, 1891, p. 223.

² G. Beck, *Handbook of Church History*, editat de Hubert Jedin și John Dolan, vol. 3, Herder and Herder, New York, 1967, p. 176; Migne, PG, vol. 102, col. 877C.

³ H. Delehay, *Acta Sanctorum Propylaeum Novembris*, Bruxelles, 1902, p. 682.

⁴ I. Valettas, *Photiou Epistolai* („Scrisorile lui Fotie”), Londra, 1864, p. 145.

⁵ Migne, PG, vol. 102, col. 972.

⁶ G. Beck, *op. cit.*, p. 176.

⁷ Migne, PG, vol. 102, col. 877C.

fost exilați din cauza poziției adoptate împotriva iconoclasmului. Copiii lor e posibil să fi rămas totuși în Constantinopol, unde au primit o excelentă educație. Dar cine au fost profesorii lui Fotie? Cine a contribuit la educația lui remarcabilă? Unii specialiști afirmă că Fotie a fost un autodidact. A devenit un erudit remarcabil, un foarte subtil filosof și un foarte profund teolog numai după studii particulare sistematice și laborioase. Alții susțin că Fotie a fost instruit de celebrul filosof și matematician Leon, arhiepiscopul Tesalonicului, când acesta s-a întors în Constantinopol și și-a reluat acolo activitatea de profesor, după ce fusese depus¹. Oricum ar sta lucrurile, este cert că el a avut în tinerețe ocazia să-și însușească cunoștințe vaste și să dobândească o cultură teologică, dar și una profană.

Fotie și-a dobândit cunoștințele numai din surse grecești, pentru că nu cunoștea altă limbă. Literatura greacă i-a adus o asemenea mulțumire și suficiență de sine, încât nu a mai învățat ebraica și mai ales latina, care era atât de importantă în vremea lui². Educația admirabilă și desăvârșită a lui Fotie a devenit un fapt recunoscut de toți contemporanii săi. Prietenii și dușmanii nu au ezitat să-și exprime admirația față de ea. Biograful patriarhului Ignatie, Niceta de Paflagonia³, unul dintre cei mai înverșunați dușmani ai lui Fotie, îl caracterizase, referindu-se la persoana și educația sa, cu următoarele cuvinte:

„Fotie nu se trăgea din oameni josnici și fără importanță, ci dintre cei nobili după trup, fiind un om eminent. Era respectat pentru înțelepciunea și pentru cultura sa profană mai mult decât oricare altă persoană implicată în politică. Cunoștea gramatica și poezia, retorica și filosofia; de asemenea și medicina, și, în general, orice știință profană din vremea lui. Superioritatea lui intelectuală era de așa natură, încât părea că-și depășește generația și se întrece cu autoritățile antice⁴.”

Este clar deci că admirația pentru cultura lui Fotie era împărtășită deopotrivă de prietenii și de dușmanii lui. După cum fiecare adolescent sau tânăr este însuflețit și stăpânit de visuri și dorințe legate de viitor, și Fotie avea visurile lui. Dintr-o scrisoare trimisă patriarhilor orientali aflăm că era stăpânit de o puternică atracție pentru celibat și că nu dorise niciodată să se facă preot: „Când eram tânăr, mi-am dorit foarte mult să trăiesc singur⁵.” În alt loc sublima dorința lui juvenilă spunând că nu a vrut niciodată să fie amestecat în treburile lumesti, „în copilărie am luat hotărârea să stau departe de probleme și de zgomot și să mă bucur de plăcerile pașnice ale vieții retrase⁶.”

Suntem informați că în decursul secolului al IX-lea apăruse un conflict foarte puternic între cercurile platonice și cele aristotelice din Bizanț. Acest lucru este o dovadă a agitației spirituale din acea vreme. Despre acest conflict între cercurile intelectuale din Imperiul Răsăritean ne informează Gheorghe Hamartolos, care, întrucât aparținea grupului platonice, afirma că Aristotel a fost un om obraznic și zăpăcit etc⁷. Astfel de expresii ne permit să înțelegem cât de acut era acel conflict. Fotie aparținea grupării aristotelice⁸. Cu toate acestea, după cum remarcă istoricul grec Papparegopoulos, „din când în când Fotie era iluminat de strălucirea ideologiei platonice⁹.”

¹ G. Ostrogorski, *History of the Byzantine State*, New Brunswick, New Jersey, 1957.

² K. Papparegopoulos, *Historia tou Hellenikou Ethnous* („Istoria poporului grec”), Atena, vol. 3, 1932, p. 285; K. Krumbacher, *op. cit.*, p. 224.

³ Paflagonia - regiune în Anatolia antică situată pe malul Mării Negre și mărginită la vest de Bitinia, la est de Pont și la sud de Galatia - *n.tr.*

⁴ Migne, *PG*, vol. 105, col. 509.

⁵ I. Valettas, *op. cit.*, p. 145.

⁶ Migne, *PG*, vol. 102, col. 585B.

⁷ Migne, *PG*, vol. 110, col. 128CD-129A.

⁸ K. Krumbacher, *op. cit.*, p. 224.

⁹ K. Papparegopoulos, *op. cit.*, p. 285.

CAPITOLUL III

Primele roade ale educației

Tânărul Fotie era lumina timpului său, și nu se putea ca făclia lui să rămână îngrădită sau ascunsă. Trebuia să o așeze în sfeșnic pentru a lumina peste ceilalți, înainte de a-și dovedi erudiția filologică, filosofică și teologică în Biserică, el a strălucit în politică. Astfel, în timpul domniei lui Mihail al III-lea, i s-au oferit posturi la curte, căroro le-a făcut cinste. Aceste funcții au fost de *protospatharios*, adică ofițer al gărzii imperiale, de *protoascretas*, adică funcționar diplomatic, și de senator¹, în anul 855, când era deja un politician imperial priceput și inteligent, Fotie a fost trimis de conducere ca ambasador la arabi, în Bagdad². Toate aceste demnități nu l-au mulțumit însă. „Am fost obligat să primesc demnități politice și responsabilități laice pe care împăratul mi le-a impus împotriva voinței mele³.” Când a reușit să se retragă și să găsească timp pentru a studia și a discuta cu cei care se aflau în căutarea adevărului, a simțit o nespusă bucurie. Mai târziu, când va deveni „un simbol al controversei⁴”, cu câtă nostalgie își va aminti viața pașnică și liniștită, de studiu și discuții savante cu prietenii săi cultivati...

În vremea lui Fotie, dinastia amoriană (820-867) progresistă, care guverna Imperiul Bizantin, a luat câteva măsuri pentru promovarea învățământului superior. Astfel, în timpul domniei lui Mihail al III-lea, experimentatul politician progresist Bardas s-a decis să reorganizeze școala superioară imperială din Constantinopol⁵. Palatul Magnaura a fost ales ca loc potrivit pentru această școală. După relatările istoricului Vasiliev:

„Programul de studiu consta în șapte arte principale, introduse încă din vremurile păgâne și adoptate mai târziu de școlile bizantine și vest-europene. Ele sunt numite de obicei «cele șapte arte liberale» (septem artes generales) și sunt împărțite în două grupe: *trivium*, adică gramatica, retorica și dialectica, și *quadrivium*, adică aritmetica, geometria, astronomia și muzica, în această școală se studiau de asemenea filosofia și autorii clasici ai antichității⁶.”

Pentru a atrage aici mai mulți studenți și pentru a face din educație un bun comun atât pentru cei bogați, cât și pentru cei săraci, abilul Bardas a scutit toți studenții de orice povară bănească. Toate necesitățile financiare ale școlii, ca și plata salariului profesorilor, au fost asumate de conducere, în timpul lui Bardas și mai târziu, când administrarea a fost preluată de puternica dinastie macedoneană (867-1056), această instituție de învățământ superior a devenit centrul, inima intelectuală a imperiului. Orice produs deosebit și grandios al spiritului apărut în această perioadă în Răsărit a fost creația celebrei școli⁷. Cu ani în urmă, Fotie fusese numit deja profesor de filosofie la această școală de ministrul împărătesei Teodora, Teoctist⁸. Acum, în vremea reorganizării învățământului și a luptei împotriva inculturii, Fotie nu putea rămâne deoparte. Și, după cum remarcă Vasiliev, în acest moment Fotie:

„a devenit principala forță în mișcarea intelectuală și literară din a doua jumătate a secolului al IX-lea. Dăruit cu o puternică dragoste pentru cunoaștere și excelent educat, el și-a

¹ Romily Jenkins, *Byzantium*, New York, 1966, p. 169; Enno Franzius, *History of the Byzantine Empire*, New York, 1967; K. Paparregopoulos, *op. cit.*, p. 286.

² F. Dvornik, „Photius”, în *New Catholic Encyclopedia*, Washington D.C., vol. 11, col. 326.

³ I. Valettas, *op. cit.*, p. 145.

⁴ Luca 2, 34.

⁵ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 198.

⁶ A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, Madison, 1952, p. 296; cf. F. Fuch, *Die hohen Schulen von Konstantinopel in Mittelalter*, Leipzig și Berlin, 1926, p. 18.

⁷ A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 196.

⁸ F. Dvornik, *op. cit.*, p. 326.

dedicat mai târziu întreaga atenție și energie instruirii altora. Educația lui fiind multilaterală, avea cunoștințe vaste nu numai în domeniul teologiei, dar și în cel al gramaticii, filosofiei, științelor naturale, dreptului și medicinei. A adunat în jurul său un grup de oameni care se străduiau să-și îmbogățească cunoștințele¹.”

Informații despre activitatea profesională a lui Fotie aflăm de la Fotie însuși, care scria că s-a alăturat „celor care se străduiau să se instruiască în științele matematice și celor care încercau să cerceteze adevărul prin metode raționale, celor care încercau să conducă mintea spre evlavie prin Cuvântul dumnezeiesc... Aceasta era atmosfera la mine acasă”². Ca rod al colaborării cu acel cerc științific de prieteni a apărut lucrarea lui de început, *Bibliotheke*³ sau *Myriobiblos*⁴. Împreună cu studenții săi, Fotie a analizat și a evaluat fiecare tip de operă literară. Din această lucrare gigantică aflăm despre interesele științifice ale lui Fotie și ale studenților săi. Astfel, în *Bibliotheke* se găsesc multe opere aparținând lumii păgâne și celei creștine; acestea sunt analizate critic, iar conținutul lor se păstrează sub formă de rezumat. Importanța lucrării este extrem de mare, întrucât ea conține informații valoroase despre numeroase opere ale antichității pierdute, din nefericire, între timp⁵. Dispariția atâtor opere literare, păstrate în lucrarea lui Fotie numai sub formă de rezumat, se poate datora în mare măsură faptului că pentru transcrierea manuscriselor a început să se folosească în acel timp noua scriere cursivă, cunoscută sub numele de minuscule cu formă îngrijită⁶, în timp ce mai vechea formă uncială a literelor mari, cunoscută ca scrierea cu majusculă, a fost treptat abandonată, și, împreună cu ea, multe din manuscrisele mai vechi⁷.

O altă lucrare scrisă de tânărul Fotie este lexiconul *Lexeon Synagoge*, Fotie dorea să ofere o lucrare care să răspundă nevoii acute de dicționare.

Această operă a devenit un ajutor excepțional pentru tinerii lui studenți. Poate că lexiconul a fost scris chiar de studenți, sub îndrumarea lui Fotie⁸.

Celebritatea lui Fotie ca mare profesor și îndrumător intelectual nu era limitată numai la statul bizantin. Aflăm de la Nicolae Misticul, unul dintre studenții săi, mai târziu patriarh al Constantinopolului, că faima și sfera de influență a lui Fotie se întindeau până în lumea islamică, într-o epistolă trimisă de Nicolae fiului și succesorului emirului din Creta, el descrie prietenia dintre Fotie și bătrânul emir spunând că Fotie „cunoștea bine că, deși religiile diferite constituie un obstacol, înțelepciunea, blândețea și celelalte calități care împodobesc și înnobilează firea umană atrag afecțiunea celor care iubesc lucrurile cinstite; prin urmare, în ciuda credințelor diferite, el îl iubea pe tatăl tău, care era înzestrat cu aceste calități”⁹.

Inima și mintea lui Fotie erau atât de largi și de cuprinzătoare, încât nu numai prietenii și dușmanii de aceeași religie, dar chiar și necreștinii găseau la el prietenie și înțelegere.

¹ A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 296.

² Migne, PG, vol. 102, col. 597C.

³ *Biblioteca* - n.tr.

⁴ Migne, PG, vol. 103, col. 41-1588, și vol. 104, col. 9-356.

⁵ A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 29 ș.u.; K. Krumbacher, *op. cit.*, p. 225 ș.u.

⁶ Minuscule carolingiană - n.tr.

⁷ N. Tomadakes, „Photios” în *Threskeutike kai Ethike Enkyklopaideia* („Enciclopedie de religie și morală”), vol. 12, col. 23.

⁸ K. Krumbacher, *op. cit.*, p. 227 ș.u.

⁹ Migne, PG, vol. 111, col. 37; A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 297, și B. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire*, Londra, 1912, vol. 3, p. 439.

CAPITOLUL IV

Contextul ecleziastic și politic
din vremea lui Fotie

Evenimente neașteptate au venit să tulbure exemplara și mult îndrăgita activitate profesională a lui Fotie. Chiar personalitatea lui Fotie, general recunoscută, iubită și deosebit de respectată, a devenit centrul disputei.

După moartea lui Teofil (842), tronul imperial a revenit fiului său în vârstă de șase ani, Mihail al III-lea (847-867). Mama lui, Teodora, a condus statul până când Mihail a împlinit vârsta potrivită. După moartea lui Teofil, gruparea iconoclastă și-a pierdut influența, pentru simplul motiv că Teodora a urmat politica cinstirii icoanelor. Colaboratorii apropiați ai Teodorei erau frații ei Bardas și Petronas, unchiul Sergios Nicetiates și, cel mai important și mai vrednic de încredere dintre toți, Teoctist, care deținea înaltul rang de *logothete* al tronului. Deși toți colaboratorii Teodorei proveneau din răsărit (Paflagonia), ei au urmat o politică diferită de a predecesorilor. Au cinstit icoanele¹.

Prima îndatorire a stăpânirii era soluționarea problemelor Bisericii - restabilirea păcii în stat. Astfel, prin depunerea patriarhului iconoclast Ioan Grammaticos și ridicarea în scaunul patriarhal a unui iconodul, Metodie, schimbarea politicii conducerii a devenit clară². Apoi, prin convocarea unui Sfânt Sinod și prin restaurarea icoanelor, a fost desăvârșită victoria grupării iconodule, care reprezenta majoritatea clerului și a populației (843). Acest eveniment a avut o influență atât de puternică asupra Bisericii și a populației, încât s-a rânduit ca de atunci să fie sărbătorit în fiecare an, ca biruință a Ortodoxiei împotriva tuturor potrivnicilor ei, în prima duminică din Postul Paștelui.

În ciuda acestui fapt, adică a victoriei grupării iconodulilor, pacea dorită nu s-a coborât în Biserică și în stat în vremurile ce au urmat. După câțiva ani, Teoctist, cea mai importantă personalitate a imperiului, a fost demis prin intrigile lui Bardas. Puterea economică a statului, renașterea spirituală care adusese liniște Bisericii și statului se datorau în foarte mare măsură acestei puternice și sensibile personalități politice. Colaborarea dintre Teodora, Teoctist și patriarhul Metodic, care a dat atâtea roade pe toate planurile, era distrusă acum de Bardas³.

În Biserică, și mai ales în grupările monastice, se crease o atmosferă de nemulțumire față de guvernarea Teodorei, în ciuda victoriei grupării iconodulilor. Această atmosferă s-a dezvoltat probabil din cauza repulsiei multor călugări, a așa-nu-miților „zeloți”, față de renașterea culturii profane și față de politica liberală tolerantă a conducerii cu privire la iconoclaști, care nu erau persecutați. Din această pricină, patriarhul Metodic îi excomunicase pe călugării din mănăstirea Stu-dion, deși era adept al cinstirii imaginilor sfinte. După moartea lui Metodie, în iunie 847, Teodora l-a ajutat pe Ignatie să urce pe scaunul patriarhal. Noul patriarh era un apropiat al grupărilor monahale. Ignatie, care avea să fie cel mai mare adversar al lui Fotie, provenea și el dintr-o familie aristocrată. Era fiul împăratului precedent, Mihail Rangabe, și al Procopiei, fiică a împăratului Nichifor I. După demiterea tatălui său, Ignatie a fost castrat împotriva voinței lui, devenind călugăr. Era un om foarte evlavios, un călugăr cu viață strictă și cu o fire puternică. Ca monah, îi iubea, fără îndoială, pe monahi, fiind la rându-i, iubit de aceștia. Din moment ce călugării erau vigilenții apărători ai tradiției, pretinzând să dirijeze toate acțiunile patriarhilor, respingând orice „iconomie”, Ignatie a urmat și el această linie. A respectat tradiția și nu a vrut să se abată câtuși de puțin de la canoanele Bisericii⁴. Evident, ocuparea scaunului patriarhal de către un astfel de om nu a mulțumit gruparea liberală, dar

¹ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 195.

² *Ibid.*; K. Paparregopoulos, *op. cit.*, p. 278 ș.u.; G. Beck, *op. cit.*, p. 175

³ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 195-196.

⁴ Romily Jenkins, *op. cit.*, p. 169; K. Paparregopoulos, *op. cit.*, p. 281

mai ales pe fratele Teodorei, Bardas. El îl eliminase din administrație pe Teoctist, politicianul capabil. Nu putea împiedica însă acest lucru (numirea lui Ignatie - n.tr.), din cauza Teodorei, care îl sprijinea pe Ignatie. Ruptura dintre conducere și Ignatie a venit repede. Din anul 855 Bardas a devenit cel mai apropiat colaborator al Teodorei, în 857 el a ajuns principalul reglementator al treburilor politice. Din pricina uneltirilor lui, Teodora a fost silită să renunțe la tron. Ea i-a lăsat tronul fiului Mihail (842-867), care i-a încredințat totul unchiului său, Bardas. Teodora și fiicele ei au fost închise într-o mănăstire și Bardas a încercat să-l determine pe patriarhul Ignatie să le tundă în monahism. Pentru că asemenea acțiune era împotriva canoanelor Bisericii, Ignatie a refuzat să o ducă la îndeplinire. Aceasta a fost prima ruptură oficială dintre Ignatie și Bardas. Printre oameni circulau de asemenea zvonuri că Bardas nu ducea o viață morală, întrucât locuia împreună cu văduva fiului său. Ignatie a dat crezare acestor zvonuri și, când Bardas a venit la Biserică să primească Sfânta împărtășanie, Ignatie a refuzat să i-o acorde. Purtarea patriarhului l-a iritat teribil pe Bardas, care, în consecință, a hotărât depunerea lui Ignatie¹.

În acest timp, în Constantinopol trăia un episcop pe nume Grigorie Asbestos, refugiat din Siracuza. Prin activitatea lui, prin talentul oratoric și dorința de renaștere spirituală, aproape că a devenit conducătorul grupării liberale și progresiste din Constantinopol. După moartea lui Metodie (847), fusese propus pentru scaunul patriarhal; se aștepta numirea lui. Se spune că din cauza intervenției Teodorei a fost preferat Ignatie. Purtarea lui Grigorie față de Ignatie a fost exemplară. Deși nu fusese înscăunat ca patriarh, el a dorit să participe la fericitul eveniment al hirotonirii lui Ignatie. Totuși, Ignatie nu a primit să officieze Sf. Liturghie împreună cu el. Plin de indignare, Grigorie a aruncat la pământ lumânarea pe care o avea în mână și, ieșind afară din biserică, a spus că Biserica a dobândit în persoana lui Ignatie un lup, nu un păstor spiritual. Motivul gestului lui Ignatie era următorul: pe când se afla în Siracuza, Grigorie încalcăse canoanele, întrucât hirotonise un cleric ce aparținea Bisericii de Constantinopol ca episcop în Sicilia, fără a avea permisiunea Bisericii Constantinopolului. În perioada 848-854 Ignatie a convocat un sinod și l-a excomunicat pe Grigorie. Hotărârea a fost confirmată de guvernul Teodorei. Prin acest eveniment s-a accentuat opoziția lui Ignatie. În plus, ura „zeleților” față de Grigorie și de prietenii lui liberali crescuse².

Fotie nu a luat parte la nici unul dintre aceste evenimente. Cu siguranță, faptele imorale ale lui Bardas pentru a acapara toată puterea în propriile mâini, ca și acțiunile forțate și iresponsabile ale patriarhului Ignatie îi erau familiare și, desigur, trebuie să-i fi stârnit amărăciune. A rămas însă neutru. A păstrat tăcerea studiind, predând și scriind. Din cauza acestor împrejurări, dar mai ales din cauza inflexibilității și a severității lui Ignatie și a absolutismului lui Bardas, s-a creat o situație în care cooperarea dintre Biserică și stat a devenit imposibilă³. Din ordinul lui Bardas, Ignatie a fost arestat și exilat pe Insula Terebinthos (octombrie 858). Fusese acuzat de trădare. Totuși, conform canoanelor Bisericii, acest act al lui Bardas nu era valabil, pentru că Ignatie nu fusese condamnat de un sinod. Prin urmare, el a fost considerat în continuare patriarhul legitim. Bardas nu a scăpat astfel de dificultăți. După depunerea lui Ignatie, situația din Constantinopol a devenit foarte neclară. Conform istoricului George Beck, e posibil ca lucrurile să se fi petrecut după cum urmează:

„Ignatie era dispus să demisioneze cu anumite condiții. El a declarat că era de acord cu o nouă numire, cu condiția ca patriarhul ales să promită că va recunoaște legitimitatea lui Ignatie ca patriarh, că va păstra comuniunea cu el și va respecta măsurile luate de el ca patriarh. Cu alte cuvinte, era pregătit să recunoască un succesori care aparținea mai mult sau mai puțin deschis grupării monahale. Căutarea unui candidat nu era o problemă simplă, dar în cele din urmă s-a ajuns la un compromis și decizia a căzut asupra lui Fotie⁴.”

¹ G. Beck, *op. cit.*, p. 175-176; B. Stephanides, *Ekklesiastike Historia* („Istoria Bisericii”), Atena, 1948, p. 318 ș.u.

² F. Dvornik, *The Photian Schism*, Cambridge, 1948, p. 18 ș.u.; B. Stephanides, *op. cit.*, p.320.

³ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 199.

⁴ G. Beck, *op. cit.*, p. 200.

CAPITOLUL V

Numirea în scaunul patriarhal al Constantinopolului

Indiferent cum s-au desfășurat lucrurile, rămâne cert faptul că Bardas a făcut un mare rău Bisericii prin depunerea lui Ignatie. Astfel, din cauza mării nedreptăți comise asupra lui, a onestității caracterului și a puterii lui Ignatie, venirea la putere a unei asemenea personalități făcea foarte dificilă reconcilierea părților în conflict și înlăturarea crizei iminente. Abilul Bardas a găsit însă soluția. Și a găsit o asemenea soluție, încât binele a provenit din răul pe care îl săvârșise. El le-a recomandat episcopilor pe profesorul Fotie. Privirile tuturor s-au întors atunci asupra eruditului Fotie, care rămăsese neutru în timpul evenimentelor petrecute. Cu siguranță, numai Fotie putea să calmeze spiritele și să aducă pacea. Martiriul din trecutul familiei, legătura cu patriarhul Tarasie, cel ce prezidase al VII-lea Sinod Ecumenic, înrudirea cu împărăteasa Teodora, care fusese înlăturată de la putere, funcția deținută la palat și încredințată nu de Bardas, ci de ministrul depus Teoctist, precum și faima lui de om virtuos și înțelept au reprezentat motivația pentru care dușmanii lui Bardas, episcopii ignatieni, au fost de acord cu alegerea lui Fotie. Astfel, în sinodul întrunit a triumfat acordul aproape unanim: toți s-au decis să îl aleagă pe Fotie. Chiar cei mai fideli cinci prieteni ai lui Ignatie, după anumite garanții oferite de Fotie cu privire la Ignatie, au recunoscut alegerea lui Fotie și l-au acceptat ca patriarh legitim¹.

Până în acest moment, Fotie nu se gândise niciodată să-și părăsească studiile și celelalte îndatoriri pentru a intra în cler. În prima scrisoare trimisă papei Nicolae I, scria, printre altele, cele ce urmează:

„Nu am fost niciodată atât de îndrăzneț încât să aspir la demnitatea preoțească... Dar m-am trezit atacat din toate părțile de cler și de adunarea episcopilor și a mitropoliților și mai ales de împărat, care, lucrând în înțelegere cu adunarea, nu mi-a lăsat nici un răgaz. Adunarea clericilor era mare și rugămințile mele nu au putut fi auzite de mulți dintre ei. Cei care le-au auzit nu le-au luat în seamă; nu aveau decât un singur scop, luaseră o hotărâre fermă - aceea de a-mi impune să fiu episcop împotriva voinței mele... Fiindu-mi luată șansa de a-mi exprima rugămintea, am izbucnit în lacrimi, întristarea care părea un nor în sufletul meu și care mă umplea de neliniște și întuneric a izbucnit dintr-o dată într-un torent de lacrimi ce se revărsau din ochii mei... Cei care mi-au bruscă astfel simțirea nu mi-au dat pace până nu au obținut ceea ce au dorit, împotriva voinței mele...”²

În celebra sa a doua scrisoare către Nicolae, nota de asemenea:

„Împotriva voinței noastre am fost puși sub acest jug. De aceea, aveți mai degrabă milă față de noi decât să ne certați. Am fost forțați... am fost reținuți în pofida voii noastre, am fost supravegheați îndeaproape, înconjurați cu is-cozi, ca răufăcătorii. Am primit voturi împotriva voinței noastre, am fost făcuți episcopi în ciuda lacrimilor noastre, a protestelor, a simțămintelor, a deznădejdii noastre. Toți o știu; fiindcă aceste lucruri nu s-au făcut în taină, iar violența extremă la care am fost supuși a fost publică încât este cunoscută tuturor... Am

¹ F. Dvornik, *op. cit.*, p. 48: „După ce am analizat toate relatările importante despre atitudinea lui Ignatie după începerea detenției sale, putem concluziona în deplină siguranță că Ignatie nu a fost depus cu forța, ci a abdicat pentru a preveni complicații mai grave. Este adevărat, abdicarea a avut loc la solicitarea noului regim, dar a fost recunoscută ca valabilă și canonică de toți membrii înaltului cler adunați la Constantinopol, inclusiv de cei mai fideli susținători ai lui Ignatie. Însuși Ignatie le-a cerut adepților lui să accepte situația și să treacă la alegerea noului patriarh.” De asemenea, la p. 53: „O astfel de încheiere s-a datorat înțelepciunii lui Ignatie de a demisiona și de a-și sacrifica în acest fel interesele personale intereselor Bisericii și spiritului conciliant al noului patriarh și disponibilității acestuia de a face concesii.”

² Migne, PG, vol. 102, col. 585 ș.u.

pierdut o viață dulce și liniștită. Am pierdut gloria... Am pierdut prețiosul timp liber, legăturile atât de curate și de încântătoare cu prietenii, acele legături din care supărarea, prefăcătoria și învinuirile erau excluse. Atunci nimeni nu mă ura; și... eu nu am acuzat și nu am urât pe nimeni, nici acasă, nici în străinătate. Nu am făcut niciodată pe nimeni să sufere astfel încât să culeg insulte din pricina aceasta, în afară de acele situații primejdioase în care am ajuns pentru cauza religioasă. Și nimeni nu m-a ofensat atât de grav încât să mă determine să îl insult. Toți erau buni cu mine.”¹

Din cele spuse de Fotie se poate trage concluzia că alegerea lui a devenit inevitabilă în împrejurările date, că a fost forțat de conducere și de episcopi să primească demnitatea de patriarh; în cele din urmă, a dat ascultare rugămintelor clerului, ale populației și conducerii, acceptând să fie hirotonit². Faptul că era mirean nu constituia un obstacol în Biserica Răsăriteană. Exemplul patriarhilor Nectarie (381-397), Pavel (686-693), Tarasie (784-806) și Nichifor (806-815) etc., care, fiind mireni, au primit cea mai înaltă demnitate episcopală, era viu în memoria Bisericii³. Astfel, în șase zile Fotie a primit toate investiturile bisericești. Pe 20 decembrie, în anul 857, a devenit monah; ziua următoare citeț; următoarea ipodiacon și deci diacon; apoi preot, iar în ziua de Crăciun a fost hirotonit episcop. Fotie a fost hirotonit episcop de Grigorie Asbestos (despre care am vorbit mai înainte) și de doi episcopi ignatieni⁴. Despre ceea ce a simțit înaintea și în timpul hirotonirii, Fotie spune următoarele:

„Niciodată nu am aspirat la acest rang. Cei mai mulți dintre frații noștri de acum și dintre confrății clerici, dacă nu toți, știu asta bine... Cu multe lacrimi și mereu amânând am ajuns în această treaptă episcopală, și asta pentru că, pe de o parte, suveranul din vremea aceea și miniștrii lui, iar pe de alta, episcopii și preoții mi-au înfățișat necesitatea necruțătoare, în timp ce eu nu înțelegeam lucrurile care se petreceau. Așadar, printr-un vot obișnuit și prin decizii scrise tipice, care întăreau hotărârea imperială și aprobau cererea, m-au predat gardei ce mă supraveghease. Iar apoi, din acel loc, împotriva voinței mele m-au ridicat la această treaptă.”⁵

O dată cu ridicarea lui Fotie la rangul de episcop al Constantinopolului a început o nouă perioadă nu numai pentru Biserica Răsăriteană, dar și pentru viitorul creștinismului în general. „Pentru Biserică”, spune istoricul Ostrogorski, „acest eveniment a marcat începutul unei perioade de prefaceri, poate cea mai frământată din istoria Bisericii Bizantine. Fotie era cel mai distins gânditor, cel mai eminent politician și cel mai abil diplomat care a deținut vreodată demnitatea de patriarh al Constantinopolului.”⁶

Într-adevăr, în timpul episcopatului lui Fotie, Biserica a fost preaslăvită, dar și tulburată de câteva conflicte. Pe acestea cu siguranță nu le-a provocat Fotie însuși, după cum vom vedea în capitolul următor.

¹ *Ibid.*, col. 593 ș.u.

² F. Dvornik, *op. cit.*, p. 50: „Sinodul a prezentat un candidat neutru, pe *protoascretos* Fotie, chiar omul pe care împăratul și Bardas îl aveau în minte de la început. Alegerea, în afara faptului că îi producea conducerii o anumită satisfacție, a atras de partea ei toți episcopii prezenți, cu excepția a cinci. Mitrofan și, fără îndoială, Stelian au fost cei mai refractari. De ce majoritatea episcopilor ignatieni s-au alăturat lui Fotie? În primul rând pentru că era un om nou, și cu toate că era simpatizant al grupării moderate, evident nu se număra printre membrii ei cei mai devotați. Ortodoxia lui nu putea fi pusă la îndoială din moment ce fusese persecutat de iconoclaști; în plus, se înrudea cu Teodora.”

³ B. Stephanides, *op. cit.*, p. 319.

⁴ *Ibid.*, p. 320; F. Dvornik, *op. cit.*, p. 52: „Faptul că episcopii din grupul ignatian au luat parte la hirotonirea lui Fotie este în general omis de ignatieni.” Cf. G. Kremos, *Historia tou Schismatos ton dyo Ekklesion, Hellenikes kai Romaikes* („Istoria schismei dintre cele două Biserici, Greacă și Romană”), Atena, 1905, vol. 2, p. 148 ș.u.

⁵ Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 17A, col. 421.

⁶ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 199.

CAPITOLUL VI

Primul episcopat

Rana pe care insolentul Bardas a deschis-o în trupul Bisericii nu s-a vindecat ușor. În ciuda alegerii celui mai bun om din Bizanț, Fotie, în scaunul episcopal al capitalei, în ciuda liniștii aparente, criza nu trecuse. Ignatie observa evenimentele în tăcere. Când adepții lui, episcopi și călugări, au cerut ca patriarhul nou numit să nu-și exprime părerea proprie, ci să fie doar un organ executiv al episcopului depus Ignatie¹ și al lor, și când au văzut reacția venită mai ales de la palat, s-au răzgândit. La două luni după hirotonirea lui Fotie, episcopii ignatieni extremiști s-au adunat în biserica Sf. Irina. L-au proclamat ca patriarh legitim pe Ignatie și au renunțat la supunerea față de Fotie, privându-l de dreptul de a sluji ca episcop (859)². Situația era extrem de gravă. Deși în trecut mulți episcopi distinși și personalități importante din Constantinopol îi ceruseră lui Ignatie să-și înainteze demisia pentru ca dificila problemă canonică a alegerii lui Fotie să poată fi rezolvată, Ignatie a refuzat categoric. Sunt numeroși specialiști care acceptă ipoteza că Ignatie a demisionat³, dar mulți alții au păreri diferite⁴, în orice caz, problema dificil de explicat pentru specialiști este schimbarea bruscă a episcopilor ignatieni. Profesorul Dvornik este de părere că „motivul acestei acțiuni îl putea constitui interpretarea diferită a caracterului garanțiilor date de Fotie celor cinci conducători ai grupului ignatian”⁵. Cu siguranță, toate aceste evenimente îi erau cunoscute lui Ignatie și aveau aprobarea lui. Ignatie nu putea îngădui nedreptatea care i se făcuse. Nu avea puterea spirituală pentru a urma exemplul Sf. Ioan Gură de Aur. Astfel, prin modul lui de a acționa, a contribuit la deteriorarea situației. Când s-a văzut în fața unei asemenea revolte a episcopilor ignatieni, Fotie a fost nevoit să ia măsurile necesare. Acum putem găsi justificarea reacțiilor lui Fotie și refuzul lui de a accepta rangul de patriarh. El prevăzuse evenimentele viitoare, de aceea respinsese insistent numirea. Din acest moment viața lui Fotie va fi o nesfârșită luptă. El a convocat un sinod care s-a întrunit mai întâi în biserica Sfinții Apostoli (859)⁶ iar apoi în biserica palatului Vlaherne. La cererea lui Bardas și pentru a pune capăt problemei privind demisia lui Ignatie, sinodul a hotărât că numirea lui Ignatie nu era legală, întrucât nu fusese ales de un sinod, ci numit de împărăteasa Teodora. Prin urmare, întregul episcopat al lui Ignatie era ilegal. Bineînțeles, episcopii ignatieni, călugării și populația aflată sub influența călugărilor au protestat împotriva sinodului fotian. În acel moment Bardas și-a scos la iveală toată furia față de protestatari⁷. Fotie a protestat în mod repetat împotriva cruzimii lui Bardas față de cler și de populație. A întâlnit însă ostilitate în ambele părți. Lui Bardas îi reușise deja ceea ce voia să realizeze, și anume să îndrepte ura ignatienilor împotriva altei persoane. Astfel, împinși de situația și de atmosfera creată, ignatienii nu luptau împotriva lui Bardas, ci împotriva Bisericii însăși. Plin de indignare față de violența lui Bardas, și luând decizia de a părăsi scaunul episcopal dacă situația avea să se mențină aceeași, Fotie i-a scris în acel moment lui Bardas:

„Am știut foarte bine, chiar înainte de experiența episcopatului, că nu sunt vrednic de demnitatea episcopală sau de munca pastorală. De aceea eram neliniștit, căci m-au silit și m-au adus cu forța la această treaptă arhierescă. De m-ar fi răpit moartea înainte de a fi fost ales... Eram mândrit

¹ K. Paparregopoulos, *op. cit.*, p. 291 ș.u.

² G. Beck, *op. cit.*, p. 177.

³ Vezi nota 1 de la capitolul V.

⁴ J. Hergenrother, *Photius*, 1867, vol. I, p. 400 ș.u.

⁵ F. Dvornik, *op. cit.*, p. 327.

⁶ G. Beck, *op. cit.*, p. 177; V. Grummel, *Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople*, Rase. 1-3, Kadikoy, 1932-47, nr. 459.

⁷ B. Stephanides, *op. cit.*, p. 320; K. Paparregopoulos, *op. cit.*, p. 292.

amarnic din această pricină. Am plâns... Eram indignat, am făcut orice în afară de a mă învoi cu ei, cei care m-au ales și m-au forțat; și i-am implorat să ia de la mine această cupă plină cu multe și felurite griji și ispite. Acum, după aceste întâmplări, chiar cele petrecute mă învață și îmi muștră nevrednicia. Și frică nu am pentru ceea ce s-a petrecut deja; și suspin, și sunt uluit de cele ce au venit deja asupra mea. Pentru că atunci când văd preoți, oricine ar fi ei, suferind cu toții laolaltă pentru o greșală, fiind bătuiți, confiscându-li-se averea și pătîmind umilințe, smulgându-li-se limba (Izbăvește-ne, o, Doamne, de păcatele noastre!), cum aș putea să nu-i numesc mai fericiți decât mine pe cei care au murit? Cum aș putea să nu văd în povara pe care au pus-o asupra mea o muștrare pentru păcatele mele?”

Și după ce protestează împotriva altor violențe săvârșite de Bardas, Fotie își încheie scrisoarea:

„Aceste lucruri vi le-am scris cu lacrimi însângerate, în ce vă privește, aceasta este, așadar, ultima scrisoare pe care o veți primi de la mine. Scriu aceste lucruri avându-L martor pe Dumnezeu. Dacă în ciuda rugămintilor mele aveți intenția de a mă ignora..., nici nu o să vă mai scriu, nici nu o să vă mai împovărez; voi renunța la episcopie și voi plânge pentru păcatele mele.”¹

Aceste rânduri ale lui Fotie ne permit să apreciem just evlavia sa față de Dumnezeu, blândețea inimii mișcate de suferința dușmanilor, dar și altruismul care l-a făcut să-și pună viața în pericol înfruntându-l pe iritabilul, atotputernicul și crudul Bardas. După protestul lui Fotie persecuțiile nu au încetat cu totul, dar prin acțiunile sale au fost cel puțin îmblânzite. La cererea lui Fotie, i s-a permis lui Ignatie, care fusese mutat din Insula Terebinthos în Insula Mitilene, să se întoarcă la Constantinopol, iar averea i-a fost înapoiată, încă o dată s-au făcut eforturi pentru a-l convinge să-l recunoască pe Fotie ca succesorul lui legitim, dar a fost în zadar. Ignatie nu s-a lăsat convins. Problema cerea deci o rezolvare mai complexă și mai eficientă.

Conducerea împreună cu Fotie au decis așadar convocarea unui nou sinod, pentru ca recunoașterea lui Fotie să poată ieși triumfătoare și, astfel, să-și poată exercita fără piedici slujirea episcopală. Pentru ca hotărârile sinodului să aibă mai multă valoare s-a hotărât invitarea patriarhilor răsăriteni (din Alexandria, Antiohia și Ierusalim) și a patriarhului Apusului, papa Nicolae I², în scrisoarea de instalare adresată patriarhilor răsăriteni și papei, Fotie relatează evenimentele care au avut loc la Constantinopol și accentua mai ales faptul că a acceptat să fie ales și ridicat la rangul de patriarh sub mari presiuni³. Din cauza conflictelor din Constantinopol, Fotie nu i-a putut trimite o astfel de scrisoare papei Nicolae I mai înainte de anul 860. În același timp, se urmărea indirect participarea unor reprezentanți ai Bisericii Apusene la sinodul convocat la Constantinopol. Acest sinod trebuia să rezolve problemele cu privire la Fotie și la Ignatie și să ia în discuție, de asemenea, subiectul noii condamnări a iconoclastului și a altor erezii recente. Scrisoarea împăratului Mihail al III-lea către papă conținea și ea aceleași mențiuni. Nicolae I era un om ambițios și însetat de putere, având drept scop al vieții extinderea autorității Bisericii Romei peste întreaga lume⁴. Istoricul romano-catolic contemporan cu noi, F. Dvornik, consideră că Nicolae I:

¹ Migne, *PG*, vol. 102, col. 624CD, 625AB.

² F. Dvornik, *op. cit.*, p. 70-90.

³ Migne, *PG*, vol. 102, col. 585-593.

⁴ Conform lui F. Heiler, „keiner jener Papste hat den Römischen Primatsanspruch 'in so stolzer und überragender Sprach' und mit so 'formaler Volendung und Präzision' ausgesprochen wie Nikolaus I.” Astfel, „durch Nikolaus I wurde das römische Papstum tatsächlich zum Weltimperium, zur 'pontificalen Theokratie'“. Nicolae „totius mundi imperatorem se fecit”, ca și cum ar fi fost „imperator-pontifex” și „geistlicher Imperator” și „dominus orbis terrarum”. (*Altkirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus*, München, 1941, p. 239, 240, 242). Contemporanul lui Nicolae I, Regimus, îl descrie pe papă cu următoarele cuvinte: „Post beatum Gregorium usque in praesens nullus in Romana urbe illi videtur aequi parandus; regimus ac tyrannis imperavit, eisque ac si Dominus orbis terrarum auctoritate praefuit” [I. Valettas, *op. cit.*, p. 43; cf. I. Karmires, *Dyo Byzantinoi Hierarchai kai to Schisma tes Romaikes Ekklesias* („Doi ierarhi bizantini și schisma Bisericii Romei”), Atena, 1950, p. 105-106].

„este, fără îndoială, unul dintre cei mai importanți papi ai Evului Mediu timpuriu, iar creșterea autorității papale în cursul secolelor următoare este legată pentru totdeauna de acțiunile acestui mare papă, ale cărui scrieri despre caracterul sublim al instituției papale au avut o influență fără precedent asupra canoniștilor și teologilor Bisericii Apusene din Evul Mediu. El a reușit să aducă toți ierarhii apuseni sub ascultare absolută față de el și a zdrobit toate tendințele spre autonomie din puternica Biserică Francă.”¹

Așadar, unei astfel de persoane i-au trimis scrisori Fotie și împăratul Mihail al III-lea. Nicolae I, sprijinindu-se pe puterea pe care reușise să o obțină în Apus², a văzut aici un prilej favorabil, din moment ce aștepta de ceva timp să intervină în Răsărit și să aplice și acolo imperialismul lui ecleziastic. Visul său de a-și impune voința în Răsărit nu era însă un lucru ușor. Dorința de a face din Biserica Răsăriteană servitoarea stăpânirii lui asupra lumii a eșuat, o dată ce Răsăritul nu se afla la același nivel spiritual cu lumea occidentală. Din cauza inculturii, Apusul se supusese de mult pretențiilor papale. Răsăritul însă, fiind leagănul și matca civilizației și a creștinismului, a respins cu mult dispreț născocirile de ultimă oră și deformările aduse creștinismului de Biserica Romei³, după cum vom vedea mai târziu. Astfel, socotind că a sosit ocazia potrivită pentru a interveni în treburile bisericești din Răsărit, Nicolae I i-a trimis la sinodul convocat la Constantinopol, ca reprezentanți ai săi, pe episcopii Rodoald de Porto și Zaharia de Anagni. Delegația papală avea instrucțiuni să analizeze problema lui Fotie. Dacă constatau că totul se desfășurase în conformitate cu canoanele, aveau să îl recunoască pe Fotie ca patriarh legitim, cu condiția ca Iliria⁴ și sudul Italiei să fie înapoiate Romei. Aceste regiuni aparținuseră Romei înainte de 733, când împăratul Leon al III-lea Isaurul le-a trecut sub jurisdicția Bisericii Constantinopolului.

La sinodul de la Constantinopol (861), Fotie a fost declarat nevinovat, iar Ignatie condamnat. Delegația Romei a recunoscut legalitatea lui Fotie fără a impune condiția lui Nicolae, ca Iliria și sudul Italiei să-i fie înapoiate⁵. Să observăm că, într-o epistolă trimisă lui Fotie înainte de examinarea cazului, Nicolae îl numea „episcopul Constantinopolului” și slăvea pe Dumnezeu pentru credința dreaptă a lui Fotie și pentru onestitatea caracterului său⁶. Acest fapt dovedește că papa era interesat să obțină Iliria și sudul Italiei și nu să pună la îndoială legitimitatea lui Fotie. După încheierea lucrărilor sinodului, care poartă ciudatul nume de sinodul „I-II” (Prima-secunda), reprezentanții papali Rodoald și Zaharia s-au întors la Roma și i-au făcut cunoscute lui Nicolae rezultatele sinodului⁷, în plus, un trimis al împăratului i-a adus lui Nicolae actele sinodului, precum și scrisori de la împăratul Mihail al III-lea și de la Fotie. Epistola lui Fotie a devenit celebră prin ideile pe care le cuprinde. Fotie se dovedește a fi un excepțional interpret al gândirii patristice vii, un arhitect al unității creștine viitoare, un distins ierarh și un neasemuit următor al lui Hristos, un om capabil să găsească baze solide și neclintite pentru fundamentarea și promovarea creștinismului. El afirmă aici că la temelia unității creștine trebuie să stea dogmele fundamentale ale credinței și nu punctele secundare și neesențiale asupra cărora creștinii pot avea păreri diferite. Astfel de elemente, în opinia marelui patriarh Fotie, sunt acelea care au fost create de temperamentul diferit al fiecărei națiuni, limbi, în general de tradițiile diferite. Astfel, căsătoria sau celibatul preoților, obiceiul clericilor de a se bărbieri sau nu, un anumit fel sau altul de rugăciuni și posturi etc., toate acestea nu ar trebui să fie un semn al dezbinării între creștini. Printre altele,

¹ F. Dvornik, „The Patriarch Photius, Father of Schism or Patron of Reunion?” în *Report of the Proceedings at the Church Unity Octave*, Oxford, 1942, p. 24.

² I. Karmires, *op. cit.*, p. 106 ș.u.

³ S. Bilales, *Orthodoxia kai Papismos* („Ortodoxie și papism”), vol. I, Atena, 1969, p. 207-223.

⁴ Regiune situată pe țărmul de nord-est al Mării Adriatice, locuită în antichitate de triburile ilirilor, transformată în anul 9 î.Hr. în provincie romană (Illyricum) și populată, începând din secolul al VI-lea, de slavi - *n. tr.*

⁵ B. Stephanides, *op. cit.*, p. 320 ș.u.; G. Beck, *op. cit.*, p. 178 ș.u.

⁶ Migne, *PL*, vol. 119, col. 780.

⁷

Fotie afirmă următoarele:

„Nimic nu este mai cinstit și mai prețios decât dragostea. Aceasta este părerea tuturor, fiind confirmată și de Sfintele Scripturi. Prin ea, cele despărțite se unesc, devin strâns legate, unindu-se mereu tot mai strâns. Ea închide toate căile spre revolte și conflicte interne; pentru că «dragostea nu gândește răul, îndelung rabdă, toate le nădăjduiește, toate le îndură» și, conform Sf. Pavel, «nu cade niciodată». Ea împacă slujitorii vinovați cu stăpânii lor, scoțând în evidență firea lor asemănătoare și diminuând astfel vina. Îi învață pe slujitori să îndure cu blândețe mânia stăpânilor și îi consolează pentru inegalitatea stării lor prin exemplul celor care au suferit la fel ca ei. Îmblânzește mânia părinților împotriva copiilor și a murmurilor acestora. Face din dragostea părintească o armă puternică ce vine în ajutorul lor, prevenind în familie acele certuri de care natura se cutremură. Oprește cu ușurință neînțelegerile dintre prieteni și îi convinge să-și reia cu bunăvoință relațiile prietenești. Cât despre cei care au aceleași gânduri despre Dumnezeu și cele dumnezeiești, deși distanța îi separă și nu se văd niciodată, ea îi unește și îi identifică nevăzut și face din ei prieteni adevărați. Și dacă din întâmplare unul din ei ar ridica acuzații nechibzuite împotriva celuilalt, ea înlătură răul, așază lucrurile pe calea cea bună și pecetluiește legătura unirii...

Această dragoste este cea care m-a făcut să îndur fără greutate învinuirile slobozite asupra mea, sfințite părinte, ca pe niște săgeți; cea care m-a împiedicat să consider cuvintele sfinției voastre ca provenind din mânie sau dintr-un suflet capabil de insulte și dușmănie; cea care, dimpotrivă, m-a făcut să le privesc ca pe o dovadă a unei afecțiuni care nu se poate ascunde și a unui zel scrupulos pentru disciplina bisericească, o dovadă a râvnei de a vedea totul făcut corect. Fiindcă, din moment ce dragostea nu ne va permite să considerăm nedrept nici măcar răul, cum ne va permite să numim nedrept orice alt lucru? O astfel de natură are dragostea, încât va socoti ca un bine intenționat chiar ceea ce ne aduce suferință. Dar, de vreme ce nu există nici un motiv ca adevărul să nu fie spus între frați, sau între părinți și copii (fiindcă ce este mai cinstit decât adevărul?), dați-mi voie să vorbesc și să vă scriu cu deplină libertate, nu din dorința de a vă contrazice, ci cu scopul de a mă dezvinovăți...

Am auzit spunându-mi-se: «Oamenii nu ar fi trebuit să vă nedreptățească.» Se spune așa despre cei care m-au nedreptățit: «Nu trebuiau să vă forțeze.» Principiul este minunat; dar cine merită învinuirile sfinției voastre dacă nu cei care m-au forțat? Cine ar trebui compătimit, dacă nu cei care au fost forțați? Dacă cineva i-ar lăsa în pace pe cei care au făcut presiuni cu scopul de a lovi în cei care le-au suferit, m-aș fi putut aștepta ca dreptatea sfinției voastre să îi condamne. Se spune că au fost încălcate canoanele Bisericii pentru că am fost ridicat de la treapta de laic la cea mai înaltă slujire preoțească. Dar cine le-a încălcat? Cel care a aplicat forța sau cel care a fost silit prin forță, împotriva voinței lui? «Ar fi trebuit să rezistați!» Cât de mult? Am rezistat chiar mai mult decât trebuia. Dacă nu m-aș fi temut să nu stărnesc furtuni încă și mai mari, aș fi rezistat chiar până la moarte. Care sunt însă aceste canoane despre care se spune că au fost încălcate? Canoane pe care Biserica Constantinopolului nu le-a primit niciodată până astăzi. Canoanele nu pot fi încălcate decât atunci când trebuie respectate; însă, din moment ce nu le-am primit, a nu le respecta nu poate constitui un păcat. Am vorbit destul - chiar mai mult decât ar fi trebuit; nu vreau nici să mă apăr, nici să mă justific. Cum aș dori să mă apăr, când singurul lucru pe care îl vreau este să fiu izbăvit din furtună și ușurat de povara ce mă doboară? Atât de mult am râvnit eu la acest scaun și atât de mult țin să-l păstrez... «Dar dacă scaunul episcopal este o povară pentru voi acum, la început nu a fost așa.» L-am luat împotriva voinței mele, și împotriva voinței mele rămân în el. Dovadă este faptul că am fost forțat de la început; că am vrut de la început, ca și astăzi, să îl părăsesc. Și deși a trebuit să mi se scrie unele lucruri politicoase, era imposibil să mi se scrie cu amabilitate și să fiu lăudat. Am primit cu bucurie toate câte mi s-au spus, mulțumind lui Dumnezeu care conduce Biserica.

Mi s-a spus: «Ați fost luat dintre mireni; aceasta nu este o faptă lăudabilă; de aceea

suntem nehotărâți și am amânat consimțământul nostru până după întoarcerea apocrisiarhilor¹ noștri.» Ar fi fost mai bine să spuneti:

«Nu ne vom da deloc consimțământul; nu aprobăm; nu acceptăm și nu o vom face niciodată». Cel care s-a oferit pentru acest scaun, care a cumpărat episcopia, cel care nu a primit niciodată un vot cinstit este un om josnic în toate privințele. «Renunțați la episcopie și la slujirea de păstor.» Dacă cineva mi-ar fi scris aceste lucruri, ar fi făcut-o într-un mod agreabil, oricât era de greșit. Dar era necesar ca omul care suferise atât de mult preluând episcopia să sufere din nou când o părăsește? Ca omul care a fost împins cu forța la acea slujire să fie scos din ea cu o violență încă și mai mare? Cel care are astfel de simțăminte, astfel de gânduri, trebuie să se frământa prea puțin ca să respingă calomniile prin care vor să îl lipsească de scaunul episcopal. Destul însă asupra acestui subiect...»²

Papa Nicolae I, care se considera împărat al întregii lumi, nu a dat atenție ideilor ecumenice creștine ale Bisericii Răsăritene, interpretate cel mai bine, în acel moment, de Fotie. Când a fost informat că nu i-au fost îndeplinite condițiile, Nicolae s-a mâniat teribil, iar mânia lui a căzut mai întâi asupra reprezentanților săi, pe care i-a excomunicat. A convocat apoi un sinod latin (863) și l-a excomunicat pe Fotie pe baza acuzației că fusese înscăunat patriarh în mod necanonic. L-a excomunicat și pe episcopul Grigorie Asbestos, care a jucat rolul principal la hirotonirea lui Fotie. L-a amenințat de asemenea pe Fotie că, în cazul în care nu se va conforma hotărârilor sinodului de la Roma, va rămâne excomunicat până pe patul de moarte³. Nicolae credea că are în față împărați incuți ai Apusului sau episcopi latini jucărie, care tremurau în fața excomunicărilor lui. Nu înțelesese că adversarul său era adevărata tradiție a opt secole de creștinism, tradiție pe care Fotie o deținea pe deplin și al cărei apărător era. În plus, Nicolae I nu s-a oprit aici. A trimis scrisori împăratului Mihail al III-lea⁴ și lui Fotie, atacându-l violent pe Fotie și nemainumin-du-l episcop, ci doar un „om foarte învâțat”⁵. Le-a scris de asemenea și patriarhilor răsăriteni⁶. În toate scrisorile lui, Nicolae I își declara pretențiile, în mod deschis, și nu îl recunoștea nici pe Fotie, nici excomunicarea lui Ignatie.

Împăratul Mihail al III-lea a răspuns atunci papei, spunându-i că hotărârile lui nu aveau valabilitate, de vreme ce nimeni nu îl desemnase pe el și sinodul lui ca judecători⁷. În răspunsul către Mihail al III-lea, papa Nicolae I își reafirma pretențiile pe un ton și mai categoric. El își întemeia aceste pretenții pe binecunoscutele documente false (donația lui Constantin și decretele pseudo-isidoriene) și pe interpretarea papală a cunoscutelor pasaje din Noul Testament (Matei 16,18 etc.). Nicolae cerea ca Fotie și Ignatie să fie trimiși la Roma pentru a fi judecați de el. Este foarte clar că în acest moment Biserica Răsăriteană s-a simțit grav jignită de acțiunile papale fără precedent, în ciuda celor petrecute, Fotie nu a cedat mâniei și nu a răspuns. A considerat că singura cale eficientă de păstrare a unității dintre Răsărit și Apus este tăcerea, știind foarte bine că scrisorile și cuvintele lui vor fi zadarnice. Nici împăratul nu a continuat corespondența.

Cu toate dificultățile provenite din interiorul și din afara Bisericii, episcopatul lui Fotie a dat roade deosebit de bogate. Mai ales după recunoașterea lui de către Sinodul I-II din 861, Fotie s-a dedicat cu râvnă reorganizării vieții bisericești. Ca om înțelept, a observat că în Răsărit creștinismul era în pericol din cauza numeroșilor necreștini aflați la est, la nord și la sud. Era necesar ca slavii și bulgarii care locuiau în Peninsula Balcanică de multă vreme să fie creștinați și să devină cu orice preț prieteni ai Bizanțului. Se înțelesese corect că Peninsula

¹ Apocrisiarh - reprezentant diplomatic al papei la curtea imperială din Constantinopol - *n.tr.*

² *Narrationis ordo de Photii repulsione Epistolae VI*, p. 556-561; G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 200.

³ Migne, *PL*, vol. 3, col. 790-794.

⁴ *Ibid.*, col. 785-790.

⁵ *Ibid.*, vol. 7, col. 783-785.

⁶ B. Stephanides, *op. cit.*, p. 223.

⁷ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 202.

Balcanică era centrul nervos al vieții Imperiului Bizantin. Era, așadar, de neconceput să se dea libertate de acțiune oricărei alte puteri politice sau ecleziastice care ar fi dorit să intre în această zonă. Astfel, în 863, au ajuns în Moravia¹ misionarii greci, sub conducere rea fraților tesaloniceni Chiril-Constantin și Metodie, trimiși de Fotie și de împărat². Prin colaborarea regelui Ratislav, misionarii au propovăduit cu succes credința creștină. Ca misiunea lor să fie mai bine primită, au predicat în limba slavonă. Alfabetul slavon³ a fost inventat de ei pentru a face posibilă traducerea Bibliei și a cărților liturgice în limba slavonă. Misionarii greci nu au avut ca scop schimbarea conștiinței etnice a locuitorilor, ci creștinarea lor.

Ca urmare a succesului misiunii bizantine în Moravia, regele Boris I al Bulgariei și-a exprimat dorința de a adopta creștinismul, în 864 el a fost botezat și a primit numele de Mihail. I-a fost naș împăratul bizantin Mihail al III-lea⁴. Misiunea greacă era deci liberă să lucreze în mijlocul poporului bulgar. Se păstrează una dintre scrisorile trimise de Fotie regelui proaspăt botezat, în această scrisoare el îi înfățișează regelui datoriile lui ca stăpânilor creștin. Putem întrezări aici admirabilele aptitudini pastorale ale lui Fotie. Printre altele, el scrie:

„Maiestatea voastră și iubitul meu fiu, unele haruri oferă bunuri mărunte și trecătoare. Dar acelea care ajută la îmbunătățirea sufletului omenesc sunt adevăratele haruri, pentru că aduc sufletului câștiguri mari și nepieritoare. Cel mai important dintre harurile de început este cunoașterea corectă a curatei și neprihănitei noastre credințe creștine și împărtășirea cu Tainele Bisericii. Cu ajutorul acestora ne-am pregătit călătoria către Dumnezeu între-it-Una și către realitatea de neînțeles în esența ei pentru rațiunea umană, care este cauza tuturor lucrurilor... Acest adevărat conducător nu se îngrijește doar de mântuirea lui, ci arată aceeași grijă și prevedere și pentru poporul pe care i l-a încredințat Dumnezeu. El cheamă poporul și îl călăuzește la desăvârșita cunoaștere a lui Dumnezeu. Te rog, nu îmi trăda așteptările, ci, de-a lungul întregii tale vieți, purtarea să-ți fie în acord cu credința... Dumnezeu ne îndeamnă să oferim ca roade virtuțile noastre și nu să necinstim credința prin faptele noastre. Și noi te îndemnăm deci și te sfătuim să-ți împodobești credința cu virtuți și să-ți cultivi virtuțile prin credință, ca să poată deveni mai strălucitoare. Conducătorul trebuie să arate multă cucernicie în toate faptele sale și decentă în obiceiuri. Trebuie să te rogi doar lui Dumnezeu. Trebuie să veghezi asupra alunecărilor limbii, pentru că în multe cazuri câteva cuvinte au făcut multă stricăciune și uneori au pus în pericol însăși viața. Trebuie să eviți calomniatorii și reclamanții... Nu-ți face prieteni cu ușurință. Iar când începi prietenii, trebuie să-i alegi numai pe cei cu caracterul nobil. Nu căuta să auzi lucruri plăcute de la prietenii tăi, ci numai adevărul. Trebuie să-ți conduci cetățenii bazându-te nu pe putere, ci pe dragostea lor... Răutatea este o boală gravă pentru orice suflet, dar este și mai gravă pentru un conducător... Ai fi cel mai bun judecător al celorlalți dacă, atunci când ți-ai cerceta propriile fapte, ai înfățișa conștiinței tale un bilanț al lor și ai găsi căi de îndreptare a greșelilor tale... Trebuie să-ți amintești mereu orice bine pe care ți-l fac alții și să uiți repede orice lucru bun pe care îl faci tu însuși. Fericirea supușilor arată înțelepciunea și dreptatea stăpânirii. Aceste puține cuvinte din multele pe care am vrut să ți le scriu, o, copil adevărat și nobil, căruia i-am dat naștere în chinuri spirituale, trebuie să le socotești ca un legământ dumnezeiesc și ca modele autentice de virtute. Mă rog ca tu să te dai pildă vie de purtare dreaptă și neprihănită, după voia lui Dumnezeu. Fă aceasta pentru mine: să devii un exemplu, un model de evlavie și de orice altă virtute, nu numai pentru supușii tăi, dar și pentru urmașul tău, o pildă pentru întreaga omenire și un imbold puternic spre orice lucru nobil și bun.”⁵

Creștinismul răsăritean al secolului al IX-lea găsisse în persoana lui Fotie un păstor și un dascăl autentic, capabil să învețe corect adevărul evanghelic. Lumina credinței creștine a strălucit, așadar, biruitoare în Imperiul Bizantin. După anul 860, rușii au ajuns la Bosfor, amenințând să cucerească Constantinopolul. Distrugerile provocate de ei au fost uriașe.

¹ Stat slav medieval situat pe teritoriul Cehiei și Slovaciei de astăzi -*n.tr.*

² G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 204-205.

³ Chirilic - *n.tr.*

⁴ Valettas, *op. cit.*, p. 200-248. Textul grecesc original se află în Migne, PG, vol. 102, col. 628-696.

⁵ Migne, PG, vol. 102, col. 15-222.

Locuitorii Constantinopolului erau îngroziți. S-au adunat împreună în cetate, fiind pregătiți să lupte până la moarte, în acest moment critic pentru capitală, Fotie a fost de partea populației. Asemenea predecesorului său, Sf. Ioan Gură de Aur, care a ținut faimoasele predici „despre statui” pentru a consola populația Antiohiei¹, Fotie a predicat cetățenilor Constantinopolului. Prin lucrarea lui, locuitorii au fost încurajați și întăriți. Acest prim contact al rușilor cu bizantinii a avut totuși, după câțiva ani, urmări foarte importante. Patriarhul Fotie a încercat și a reușit să convertească la creștinism poporul rus².

Misionarii lui Fotie activau de asemenea în mai multe zone din jurul Mării Caspice și al Mării Negre, unde locuiau populații de origine turcă și de alte origini. Aceste populații erau khazarii³, alanii⁴ etc. Misiunea a avut foarte mare succes în acele regiuni⁵.

După cum am văzut, misionarii greci propo-văduiau în Bulgaria și Moravia cu foarte bune rezultate. Imperialismul papal al lui Nicolae I nu putea tolera însă strălucirea mereu în creștere a scaunului episcopal al noii Rome și influența pe care o exercita asupra altor națiuni. Refuzul Răsăritului de a se supune Romei l-a iritat foarte tare. În ciuda hotărârilor sale și ale sinodului latin, întregul Răsărit l-a recunoscut pe Fotie ca patriarh legitim. El a vrut să transfere lupta pe teren dogmatic, făcând astfel mai ușoară anihilarea lui Fotie. Dar Fotie mărturisea același crez ca și Nicolae. Cel din urmă a insistat atunci ca Iliria și Sicilia să fie înapoiate Romei. După cum am spus însă, Iliria reprezenta pentru Bizanț o problemă de viață și de moarte, în timp ce pentru Nicolae era o chestiune de onoare.

Relațiile deja tensionate dintre Răsărit și Apus au început să se deterioreze acum din cauza problemei bulgare. Regele bulgar Boris I (Mihail) dorea să întemeieze o Biserică bulgară independentă, în timp ce Fotie intenționa să trimită doar misionari. Din moment ce nu i-a trimis un patriarh sau un mitropolit, Mihail s-a întors către franci și către Roma, cerându-le să-i împlinească dorința de avea o Biserică independentă. Mai mult, el a cerut părerea Romei în legătură cu diferite probleme religioase și morale (866). O astfel de ocazie era tocmai ceea ce își dorea Nicolae. Imediat i-a trimis în Bulgaria pe episcopii Fortuna tuș și Paul, însoțiți de alți misionari. Ei aduceau scrisori ale lui Nicolae, ce cuprindeau răspunsuri la întrebările lui Boris. Misionarii latini au introdus apoi în Bulgaria obiceiuri latine, criticând aspru practicile bisericesti bizantine⁶. Venise deci vremea confruntării dintre Răsărit și Apus, din moment ce, după cum am afirmat mai sus, Peninsula Balcanică reprezenta o problemă de viață și de moarte pentru creștinismul răsăritean. Fotie a luat întreaga răspundere asupra sa. Tăcerea lui nu a dat roade. A fost considerată de papalitate mai curând o dovadă de slăbiciune. Având dreptatea de partea lui, Fotie a căutat și a găsit armele potrivite pentru a-și înfrunta adversarul și a înlătura pericolul venit din acea direcție. El a înțeles că apărarea Răsăritului nu ar reuși dacă în lupta împotriva invaziei papale în Peninsula Balcanică s-ar baza numai pe canoane. De aceea, a mutat apărarea în zona dogmelor și a Sfintei Tradiții. Chiar latinii i-au dat această ocazie, întrucât i-au învățat pe bulgarii de curând convertiți să-i urască pe clericii căsătoriți, să

¹ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 202-203; Migne, PG, vol. 102, col. 736 ș.u.

² G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 203.

³ Neam de limbă turcică venind de dincolo de Urali, stabilit în secolul IV d.Hr. în regiunea cuprinsă între râul Lulak din nordul Daghestanului și cursul inferior al Volgăi - n.tr.

⁴ Triburi de origine sarmată care locuiau în regiunea Mării Negre și în nordul Caucazului încă din secolul II î.Hr. - n.tr.

⁵ B. Stephanides, *op. cit.*, p. 325; G. Beck, *op. cit.*, p. 179 ș.u.; K. Paparregopoulos, *op. cit.*, p. 300 ș.u.; G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 204 ș.u.; A.A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 290.

⁶ Migne, PG., vol. 102, col. 724BC. Vezi și Chrysostomos Papadopoulos, *He Ekklesia tes Boulgaris* („Biserica Bulgariei”), Atena, 1957, p. 34 ș.u. în scrisoarea pe care i-a trimis-o regelui bulgar Boris I (Mihail), papa Ioan al VIII-lea afirmă următoarele împotriva grecilor: „în fiecare zi se încurcă în diverse învățături și dogme noi.” (Mansi, *op. cit.*, vol. 17A, col. 119) Și în alt loc: „Suntem mâhniți și ne tânguim, făcându-ne griji și temându-ne ca nu cumva, dacă întâmplător urmezi grecilor, de vreme ce ei au căzut în diferite erezii și schisme după obiceiul lor, și tu împreună cu ei (să cazii) în adâncurile greșelii. Căci te rog, fiule, cu cuvintele lui Moise, «întreabă pe părintele tău și el îți va vesti, întreabă pe cei mai vârstnici ai tăi și ei îți vor spune», dacă grecii au rămas vreodată neamestecați într-o erezie sau alta” (*Ibid.*, p. 62).

postea sâmbăta, practica săvârșirii Sfintei Taine a Mirungerii numai de către episcopi, reducerea Postului Paștelui la o săptămână etc.; în plus, i-au învățat că Duhul Sfânt purcede nu numai de la Tatăl, ci și de la Fiul (Filioque). Aceasta era o învățătură necunoscută până atunci în Biserică.

Fotie a trimis imediat o enciclopică patriarhilor ră-săriteni, îndemnându-i să ia parte la lupta împotriva denaturării egoiste de către Roma a adevăratei învățături a Evangheliei și a Tradiției. Printre altele, Fotie afirma în această celebră scrisoare:

„Oameni lipsiți de evlavie și respingători, iviți din întuneric (veniți din Apus), s-au năpustit asupra celor de curând convertiți și asupra națiunii de curând așezate, întocmai ca un fulger, sau ca un cutremur, sau ca o revărsare de grindină, sau, ca să mă exprim mai bine, ca un nemilos mistreț singuratic. După ce au sfâșiat cu picioarele și cu dinții via cea iubită, sădită de curând de Dumnezeu, adică prin purtarea lor rușinoasă și prin stricarea dogmelor (lucru obișnuit pentru ei), au adus-o la ruină. Căci au lucrat cu viclenie pentru a-i corupe și pentru a-i despărți în taină de adevăratele și neprihănitele dogme și de credința curată creștinească.”¹

Pretențiile de primat ale papei, acțiunile jignitoare ale lui Nicolae I și ale sinodului său îndreptate împotriva Bisericii Răsăritene, problema invaziei papale în Bulgaria și noua învățătură despre purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl și de la Fiul au devenit fundamentul și motivația convocării unui sinod la Constantinopol. Astfel, reprezentanți din Răsărit s-au adunat la Constantinopol în 867. O sursă ne informează că actele acestui sinod au fost semnate de o mie de membri². Sinodul 1-a excomunicat pe Nicolae I și a condamnat practicile bisericesti latine și noua învățătură a Romei despre Duhul Sfânt introdusă în Bulgaria. Mai mult, i se cerea împăratului apusean Ludovic al II-lea să intervină și să-l demită pe Nicolae. Nicolae I a murit însă în același an, fără a afla hotărârile sinodului.

¹ B. Stephanides, *op. cit.*, p. 325.

² *Ibid.*, p. 327.

CAPITOLUL VII

Prima depunere și exilul

În timp ce lucrurile luau o astfel de întorsă-I tură, Nicolae I dispărând de pe scena luptei dintre Răsărit și Apus, în Constantino-pol aveau loc noi schimbări politice. Vasile I Macedoneanul, care fusese până atunci co-imperator cu Mihail al III-lea, îl asasinase pe Bardas, unchiul lui Mihail. L-a ucis apoi pe Mihail al III-lea, binefăcătorul său, și a luat în propriile mâini conducerea statului (septembrie 867). Pentru a câștiga mulțimile, dar mai ales cercurile tradiționaliste (zeleții), care erau împotriva lui Fotie, și pentru a obține favoarea Romei - întrucât Roma era în vremea aceea atotputernică în Apus - Vasile I l-a detronat pe Fotie și l-a ridicat în scaunul patriarhal pe Ignatie. Ca să confere legalitate actelor sale, a hotărât convocarea unui nou sinod, în acest scop, el i-a scris papei Hadrian al II-lea, succesorul lui Nicolae I, cerându-i reprezentanți. Hadrian al II-lea i-a trimis ca reprezentanți pe episcopii Donatus și Ștefan și pe diaconul lui, Marinus. Hadrian îl condamnase deja pe Fotie și sinodul ținut la Constantinopol în 867. Noul sinod (869-870), considerat de romano-catolici al VIII-lea Sinod Ecumenic, l-a condamnat pe Fotie și i-a achitat pe Ignatie și pe Nicolae I¹. Și la acest sinod dezideratul papal cu privire la înapoierea Iliriei și a Bulgariei a rămas nesatisfăcut. După cum am afirmat mai sus, regele bulgar Boris I (Mihail) îi solicitase lui Nicolae I crearea unei Biserici Bulgare independente (866). Dorința nu i-a fost împlinită. În momentul întrunirii sinodului de la Constantinopol (869-870), a sosit acolo și delegația bulgară, cerând sinodului să i se comunice de care Biserică aparține nou-întemeiata Biserică Bulgară, în ciuda protestului delegației papale, sinodul a declarat că Biserica Bulgară ține de Biserica Constantinopolului. Ignatie l-a trimis apoi în Bulgaria ca mitropolit pe Iosif, un episcop grec. Observăm deci că în problema Iliriei și a Bulgariei atât sinodul lui Fotie, cât și cel al lui Ignatie au urmat aceeași linie.

Deși la sinodul ignatian (869-870) au participat doar o sută zece episcopi, în timp ce la sinodul lui Fotie din 867 au fost prezenți o mie, o dată depus, Fotie nu a vrut să adopte o atitudine de opoziție, tulburând astfel Biserica. A luat drumul exilului amar. De acolo nu le-a trimis adeptilor săi nici o scrisoare, pentru a nu stârni acte de fanatism, ci i-a sfătuit să îndure cele întâmplare fără proteste și fără murmure. Fotie nu era un extremist sau irascibil, ci un făcător de pace. Ca savant și om de acțiune impregnat de învățătura creștină, el nu voia să se coboare la nivelul mulțimii. Delegația papală și ignatienii, pe de altă parte, au citit tare în sinod (869-870) anateme nemiloase la adresa lui. Anatele rostite de delegația papală au fost următoarele:

„Photio curiali et invasori anathema.
 Photio saeculari et forenci anathema.
 Photio neophyto et tyranno anathema.
 Photio schismatice et damnator anathema.
 Photio Moecho et parricidae anathema.
 Fabricatori mendacorum anathema.
 Inventori perversorum dogmatum anathema.
 Photio novo Maximo Cynico anathema.
 Novo Dioscoro anathema.
 Novo Judae anathema.”²
 (Politicianului și uzurpatorului Fotie - anatema.

¹ F. Dvornik, *The Photian Schism*, Cambridge, 1948, p. 132-157; G. Beck, *op. cit.*, p. 181; G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 207 ș.u.; B. Stephanides, *op. cit.*, p. 327 ș.u.; A.A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 330 ș.u.

² Migne, *PL*, vol. 129, col. 118C.

Laicului și oratorului public Fotie - anatema.

Novicelui și tiranului Fotie - anatema. Schismaticului și condamnatului Fotie - anatema.

Infidelului și paricidului Fotie - anatema.

Făuritorului de minciuni - anatema.

Plăsmuitorului de dogme corupte - anatema.

Noului Maxim Cinicul - anatema.

Noului Dioscoros - anatema.

Noului Iuda - anatema.)

Prin întreaga lui conduită, patriarhul Fotie și-a dovedit marea noblețe, bunătatea, răbdarea, blândețea și distincția caracterului său. Era mare în cuvinte, dar și în fapte, plin de dragoste față de prieteni și de răbdare față de malițioșii și fanaticii lui dușmani. Când cutremurele au zguduit capitala, mulți au crezut că sunt trimise de Dumnezeu. Fotie nu a folosit acest eveniment în avantajul său, cum făcuseră mai înainte ignatienii. El îi scria diaconului Grigorie, unul dintre adepții săi: „Cine suntem noi, cu toate că am trecut prin atâtea suferințe de neînchipuit, ca să stârnim în așa măsură mânia lui Dumnezeu asupra unui oraș cu o populație atât de mare?... Vă rog, sfinția voastră, să nu gândiți un asemenea lucru.”¹ În timpul exilului, deși îi lipseau toate, mai ales mult îndrăgitele cărți² care îi puteau aduce nemăsurată alinare, Fotie nu a rămas inactiv. A scris lucrarea *Discurs asupra reînvierii maniheismului*³, alcătuită din patru cărți. Printre cele mai frumoase opere ale sale se numără *Amfilohia*, o „colecție de lucrări în care sunt analizate subiecte scripturistice”⁴. Această operă a fost începută în exil și terminată mai târziu. A corectat de asemenea lucrările pe care i le trimiteau studenții lui, adăugând observațiile necesare⁵. În timpul amarelor zile de persecuție, Fotie a rămas deci un dascăl și un păstor spiritual.

Purtarea pașnică și demnă a lui Fotie a câștigat curând respectul și prețuirea societății creștine. Cei mai fanatici dușmani au fost impresionați de virtutea și noblețea creștină a sufletului său. O atât de rară personalitate nu a rămas pentru mult timp în obscuritate și exil. Chiar împăratul Vasile I a recunoscut nedreptatea, și a anulat decizia sa cu privire la exilul lui Fotie. El a dispus așadar ca Fotie să se întoarcă la Constantinopol și să se ocupe de educația copiilor săi⁶. După întoarcere, Fotie și-a continuat și activitatea de profesor la școala superioară de la Magnaura. A uitat toate nedreptățile care i se făcuseră, și-a deschis inima, și i-a cerut lui Ignatie împăcarea. Liniștea și propășirea Bisericii erau cea dintâi datorie a lui. Ignatie, fiind un om moral și o mare personalitate, în ciuda caracterului irascibil, a dat și el dovadă de înțelegere și a acceptat împăcarea, în acest fel, cei doi mari oameni - pe care Biserica Ortodoxă îi recunoaște ca sfinți, cinstindu-i -, uitând nedreptățile din trecut, s-au decis să lucreze împreună pentru binele Bisericii. După ce s-au împăcat, între ei s-a înfiripat o asemenea colaborare și dragoste, încât deseori Ignatie îi cerea sfatul lui Fotie. Cel din urmă scrie despre această nouă prietenie:

„Am încercat orice cale pentru reșezarea și sporirea păcii. Amândoi am căzut în genunchi și ne-am cerut iertare unul altuia pentru orice ofensă adusă. Mai târziu, când el a căzut bolnav și a cerut să mă vadă, l-am vizitat; nu o dată sau de două ori, ci frecvent, făcând tot ceea ce puteam pentru a-i ușura suferința. Și dacă îi putem aduce vreo consolare prin cuvinte, i-am oferit și această alinare⁷.”

¹ Migne, *PG*, vol. 102, col. 873D.

² *Ibid.*, col. 765D ș.u.

³ *Ibid.*, col. 16-264.

⁴ K. Krumbacher, *op. cit.*, p. 229.

⁵ F. Dvornik, *op. cit.*, p. 164; G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 212.

⁶ Migne, *PG*, vol. 102, col. 857B, 901DC, 904ABC 908 etc.

⁷ Mansi, *op. cit.*, col. 484.

În privința relațiilor dintre Răsărit și Apus, în timpul episcopatului lui Ignatie situația nu a fost cu nimic mai bună decât în vremea lui Fotie.

Când a fost informat despre hotărârile sinodului din 869-870, și anume despre afilierea Bulgariei la Biserica Constantinopolului, papa Hadrian al II-lea i-a scris împăratului Vasile I și lui Ignatie, protestând împotriva acestei decizii. Ignatie a intrat în conflict cu succesorul lui Hadrian, Ioan al VIII-lea, din cauza aceleiași probleme, el rămânând fidel sinodului din 869-870 în privința jurisdicției bisericești asupra Bulgariei. După cum am văzut mai sus, Ignatie a trimis în Bulgaria un episcop grec, misionarii latini fiind expulzați (870). Din cauza acestei atitudini a lui Ignatie, Roma nu a fost deloc mai mulțumită cu el decât fusese cu Fotie¹. În plus, consolidarea puterii Imperiului Bizantin în Sicilia și în sudul Italiei, care s-a realizat mai întâi prin încheierea unei alianțe cu împăratul apusean Ludovic al II-lea, apoi prin eliminarea arabilor din sudul Italiei și, în al treilea rând, prin eliminarea arabilor din sudul Italiei și a piraților slavi din Marea Adriatică, a determinat Roma să-și schimbe politica în privința Răsăritului. Când împăratul Vasile I a hotărât să reexamineze într-un sinod problema lui Fotie, Ioan a arătat bunăvoință și a trimis la Constantinopol pe episcopii Paul de Ancona și Eugenius de Ostia. Ajungând acolo, aceștia au văzut că situația era cu totul nouă. Ignatie murise (877 sau 878), iar Fotie se afla deja pe scaunul episcopal, fiind confirmat de cererile și rugămințile poporului².

¹ F. Dvornik, *op. cit.*, p. 136, scrie despre acest lucru: „Papa Hadrian îl recunoscuse pe Ignatie ca patriarh legitim cu condiția de a nu întreprinde nimic împotriva intereselor Romei în Bulgaria; iar dacă ar avea îndrăzneala să facă acest lucru, să fie scos din comuniunea cu Roma, prin urmare să fie excomunicat. Aceste cuvinte ale lui Ioan al VIII-lea nu pot avea o altă interpretare. Avem așadar aici o dovadă indiscutabilă a faptului că problema bulgară a jucat un rol important în toate relațiile dintre Nicolae și Fotie, din moment ce succesorul lui Nicolae pune drept condiție pentru recunoașterea lui Ignatie atitudinea acestuia din urmă față de interesele Romei în Bulgaria. Această condiție era prevăzută în scrisoarea pe care reprezentanții papali i-au înmănat-o lui Ignatie la dezbaterile ce au avut loc după sinodul ignatian, care aveau ca scop stabilirea soartei Bulgariei; reprezentanții papali nu trebuiau să prezinte scrisoarea decât în caz de strictă necesitate, când interesele Romei ar fi fost cu adevărat în primejdie. Toate acestea ne ajută să înțelegem pasajul enigmatic din scrisoarea papei către Demagoi, în care se spunea despre Ignatie că a fost excomunicat în mod repetat ca urmare a acestor ofense. Dacă s-a dispus ca recunoașterea lui Ignatie de către Hadrian să depindă de atitudinea sa față de Bulgaria, și dacă patriarhul fusese amenințat cu excomunicarea în cazul în care ar fi îndrăznit vreodată să încalce drepturile Romei în Bulgaria, atunci Ioan îl putea considera pe Ignatie excomunicat, de vreme ce a devedit clar că Ignatie nu respectase condiția. Totuși, pe de altă parte, din moment ce nu voia să închidă căile spre o posibilă înțelegere, Ioan al VIII-lea a amânat pronunțarea unei sentințe oficiale în privința lui Ignatie cât timp exista cea mai mică speranță ca patriarhul să-și recunoască greșeala. Prin urmare, trebuie să fi făcut apel la el de două ori înainte de ultima solicitare, singura atestată de o scrisoare papală. Aceasta este formulată în termeni foarte hotărâți: Ignatie va fi excomunicat dacă nu retrage în treizeci de zile preoții greci din Bulgaria, într-o altă scrisoare către clericii greci din aceeași țară, papa confirma pedeapsa cu excomunicarea pronunțată cândva împotriva lor de Hadrian. Dacă totuși episcopii și preoții nu vor părăsi teritoriul Bulgariei în termen de o lună, vor fi cu toții excomunicați și suspendați.” Vezi și G. Every, *The Byzantine Patriarchate 451-1204*, Londra, 1947, p. 126 ș.u.

² *Ibid.*, p. 159-201; B. Stephanides, *op. cit.*, p. 332 ș.u.; A.A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 330; G. Beck, *op. cit.*, p. 148 ș.u.

CAPITOLUL VIII

Al doilea episcopat

Revenind în scaunul patriarhal, Fotie a dorit să lucreze din nou pentru pacea Bisericii, în colaborare cu stăpânirea, a convocat în anul 879 un sinod la Constantinopol, în biserica Hagia Sofia. Aproape patru sute de episcopi au participat la acest sinod, întrucât delegația papală sosită de curând în capitală nu era autorizată de papă pentru a participa la sinod, Ioan al VIII-lea a fost invitat oficial de împărat și de Fotie. Ioan a trimis ca reprezentant al său pe cardinalul Petru, care avea să se alăture celorlalți doi episcopi ai Romei aflați la Constantinopol. Delegația Romei avea autorizația lui Ioan să îl recunoască pe Fotie. Recunoașterea se făcea însă doar în baza concepției papale despre primat. Ioan al VIII-lea își exprima ideile despre primat în scrisorile prezentate de delegația sa la Constantinopol. Aceste pretenții papale nu au fost deloc acceptate de răsăriteni. Ca atare, scrisorile papei au fost traduse în greacă, fiind omise însă toate enunțurile cu privire la ideile respective, în sinod au fost introduse în noua lor formă. Papa recunoștea în aceste scrisori legalitatea lui Fotie ca patriarh, condamna sinoadele precedente din Roma și Constantinopol, care se pronunțaseră împotriva lui Fotie, și le solicita tuturor recunoașterea lui ca patriarh și supunerea față de el. Ioan scria:

„Primiți pe Fotie, minunatul și cucernicul ierarh al lui Dumnezeu și patriarhul, fratele nostru împreună preot care este de aceeași menire și are aceeași parte și aceeași moștenire ca și Biserica Romei. Primiți-l nu numai pentru virtutea sa, dar și pentru ca defăimările să poată fi scoase dintre noi, și pentru ca pacea și iubirea lui Dumnezeu să fie sădite în mijlocul nostru. Primiți-l fără ezitări sau îndoieli, cu dragoste și încredere. Și lepădați orice otravă a răului, vicleniei, fățarniciei și îndoielii, primiți-l la fel cum l-a primit Biserica Romei. Căci după cum am aflat de la majoritatea dintre voi, acest om este împodobit cu multe virtuți dumnezeiești, adică cu înțelepciune și prevedere în cele omenești și dumnezeiești, ca și cu orice altă virtute lucrătoare și osârdie, care au făcut din el un slujitor vrednic al lui Dumnezeu. Nu am găsit cu dreptate ca un asemenea om să rămână nefolositor și inactiv; ci, fiind ridicat la înalta treaptă a Bisericii voastre și strălucind din nou, să săvârșească încă o dată faptele lui obișnuite, care sunt plăcute lui Dumnezeu, preoților și ierarhilor.”¹

Fotie nu a fost impresionat de cuvintele de proslăvire ale papei la adresa lui, nelăsându-se influențat de ceea ce scria Ioan despre primat. Până la urmă a șters din scrisori toate referirile la primat. El respecta înainte de toate adevărul tradițional al Bisericii. Ca atare, sinodul din 879-880 nu a devenit un organ al papalității, adică o adunare în care sapa să-și pronunțe deciziile. Prezidat de Fotie și constând în discuții libere, sinodul a decis independent de voința papei. Prin urmare, Fotie a fost achitat, iar solicitarea latinilor în legătură cu Iliria și Bulgaria a fost încă o dată ignorată, în plus, condiția papei pentru recunoașterea lui Fotie - adică obligația acestuia de a-și cere iertare pentru evenimentele petrecute - nu a fost acceptată, din moment ce Fotie nu se considera responsabil pentru trecut². Pentru a reda atmosfera aceluși sinod și impresiile episcopilor participanți, cităm următorul fragment din actele sinodului:

«Cum și-a reluat locul patriarhul Fotie?» «Prin consimțământul celor trei patriarhi, la cererea împăratului, sau mai degrabă cedând presiunilor făcute asupra lui și rugămintelor întregii Biserici a Constantinopolului», a răspuns sinodul.

«Cum?», a întrebat Petru (cardinalul), «de nu a existat nici o presiune din partea lui Fotie? Nu s-a purtat tiranic?» «Din contră», a răspuns sinodul, «totul s-a făcut cu blândețe și în liniște.» «Slavă Domnului!», a exclamat Petru.”

¹ Mansi, *op. cit.*, col. 396 ș.u.

² G. Gill, *The Council of Florence*, p. 3, 4; cf. S. Bilales, *op. cit.*, p. 216 ș.u.

După întrebările lui Petru, Fotie s-a exprimat :u aceste cuvinte:

„Vă spun înaintea lui Dumnezeu că nu mi-am dorit niciodată acest scaun; majoritatea celor prezenți aici știu bine acest lucru. Prima dată l-am acceptat împotriva voinței mele, vărsând multe lacrimi, după ce m-am împotrivit mult timp, și ca urmare a presiunilor copleșitoare ale împăratului care stăpânea atunci, dar cu consimțământul episcopilor și al preoților, care își dăduseră semnăturile fără știrea mea.”

Fotie a fost întrerupt atunci de membrii sinodului, care au strigat: „Știm acestea cu toții, fie iin proprie experiență, fie din mărturia altora :are ne-au spus.”

„Dumnezeu a îngăduit să fiu alungat”, a continuat Fotie. Nu am căutat să mă întorc. Niciodată nu am stârnit tulburări. Am rămas în liniște, mulțumind lui Dumnezeu, supunându-mă judecăților Lui, fără a supăra pe împărat, fără a spera sau a dori să fiu reînscăunat. Dumnezeu, care lucrează minuni, a atins inima împăratului, nu pentru mine, ci pentru poporul Său; am fost chemat din exil. Cât timp a trăit însă Ignatie, cel de sfântă amintire, nu m-am putut duce să-mi reiau locul, în ciuda îndemnurilor și a rugămintelor pe care mulți mi le-au adresat în acest sens.”

„Este adevărat”, a exclamat sinodul.

„Am hotărât”, a continuat Fotie, „să adâncesc pacea dintre mine și Ignatie în orice chip. Ne vedeam la palat... îmi recomanda pe cei care îi erau cei mai dragi, iar eu purtam grijă de ei. După moartea lui Ignatie, împăratul m-a rugat public și în mod personal. A venit el însuși să mă vadă și să mă îndemne să mă supun dorințelor episcopilor și preoților. Am cedat în fața unei schimbări atât de miraculoase, ca să nu mă împotrivesc lui Dumnezeu.”

„Așa este”, a spus sinodul¹.

Din actele sinodului reiese clar că întreaga Biserică era de partea lui Fotie. Era în perioada sa de glorie și triumf.

În ciuda hotărârilor sinodului, care a adus pace în Biserica Răsăriteană și unificare între creștinismul răsăritean și cel apusean, în scurtă vreme au apărut din Apus noi probleme. Când a fost informat că ideile privind primatul papal nu au fost acceptate, papa Ioan al VIII-lea a fost cuprins de mânie. El a protestat împotriva modificărilor aduse scrisorilor lui în traducerea greacă. Totuși, a recunoscut hotărârile sinodului. A refuzat să accepte numai deciziile cu privire la problema Iliriei și a Bulgariei și a continuat să solicite revenirea acestor două țări sub jurisdicția sa². Mai târziu, acest sinod al unității a fost dat uitării de canoniștii occidentali. Sinodul anti-fotian din 869-870 a fost considerat al VIII-lea Sinod Ecumenic. Acest sinod a fost condamnat de fapt de cel din 879-880. Această eroare tragică o întâlnim în continuare în Biserica Romano-Catolică, în ciuda existenței unor lucrări excepționale ale unor istorici romano-catolici precum F. Dvornik; sinodul condamnat din 869 este considerat valabil și ecumenic.

După sinodul din 879-880, fiind în perioada de apogeu a puterii sale, Fotie s-a putut consacra total reorganizării Bisericii. El a făcut din Biserică un izvor de mare putere spirituală pentru toate activitățile omenești. Activitatea predicatorială și cea filantropică au ocupat primul loc. Studiile sale, redactarea de lucrări noi și instruirea celor care iubeau cultura nu au fost trecute cu vederea. Acum își putea trimite lumina pretutindeni.

Conform lui F. Dvornik, relațiile lui Fotie cu Biserica Romei în anii următori ai episcopatului său au fost normale³. Părerea lui Dvornik nu reflectă totuși realitatea, o dată ce informațiile păstrate, considerate de el fictive, vorbesc clar despre provocarea venită din partea Romei⁴. Credem că atmosfera era de așa natură, încât între Fotie și Roma nu putea exista armonie și o colaborare pașnică, din moment ce poziția lui Fotie cu privire la ideile

¹ Mansi, *op. cit.*, col. 484. Vezi și A. Guettee, *The Papacy*, New York, p. 321-322.

² B. Stephanides, *op. cit.*, p. 336; G. Beck, *op. cit.*, p. 187.

³ F. Dvornik, *op. cit.*, p. 202 ș.u.

⁴ J. Hergenrother, *op. cit.*, vol. 2, p. 571-578. Vezi și B. Stephanides, *op. cit.*, p. 336 ș.u.

papale despre primat era fundamental în contradicție cu concepția Romei. Desigur, papa Ioan al VIII-lea a arătat înțelegere și nu a rupt legăturile Romei cu Biserica Răsăriteană, în ciuda faptului că Iliria și Bulgaria nu îi fuseseră înapoiate. Urmașul lui, Marinus (882), care a fost reprezentant papal la sinodul din 869 și a fost persecutat de împăratul Vasile I din cauza purtării sale ostile din timpul sinodului, l-a condamnat pe Fotie și a acordat din nou valabilitate sinodului din 869. După moartea lui Marinus, succesorul lui, Hadrian al III-lea (884), a adoptat o atitudine moderată. Urmașul lui Hadrian, Ștefan al V-lea, a fost plin de aroganță, ca și Nicolae și Marinus, și a reabilitat sinodul din 869. El i-a trimis împăratului Vasile I și o scrisoare, în care se exprima foarte defavorabil în legătură cu Fotie. Scrisoarea papei nu a fost însă primită de Vasile, ci de succesorul acestuia, Leon cel înțelept. (886)¹.

CAPITOLUL IX

A doua depunere și moartea

Anul 886 a fost pentru Fotie un an al nenorocirii². A început cu moartea împăratului Vasile I, în cel de-al șaptezeci și patrulea an al vieții lui. Tronul imperial a fost ocupat de Leon, unul dintre foștii studenți ai lui Fotie. După ce a arătat multă ingratitude față de fostul său profesor, l-a demis și a ridicat la treapta patriarhală pe fratele lui în vârstă de șaisprezece ani, Ștefan, care fusese botezat de Fotie. Istoricii vorbesc despre diferite motive ale acestei acțiuni a lui Leon. Unii afirmă că Leon îl ura pe profesorul său. Alții susțin că nu putea îngădui strălucirea spirituală a lui Fotie, despre care credea că îi va umbri propria personalitate³. După ce a fost demis, Fotie a luat pentru a doua oară drumul durerosului exil. Și-a petrecut ultimele zile studiind și scriind, într-o mănăstire a armenilor a cărei amplasare exactă rămâne încă necunoscută. A murit în jurul anului 891, departe de zgomotul și de tulburările acestei lumi. Biserica Ortodoxă Răsăriteană l-a numărat curând printre sfinții ei. Pomenirea lui se face în fiecare an la 6 februarie. Este, probabil, ziua morții sale⁴.

CAPITOLUL X

Fotie și schisma dintre Răsărit și Apus

Patriarhul Fotie, a cărui viață zbuciumată am aflat-o pe scurt mai sus, a fost un filosof și un teolog, un om dedicat studiului, cercetării și scrisului. El a trăit, împotriva voinței sale, în mijlocul disensiunilor politice, al intereselor egoiste aflate în conflict și al animozităților și, în consecință, nu s-a putut dedica deplin creației, pentru a realiza mai mult. În plus, din cauza reacției energice împotriva Romei, a fost considerat, și unii îl socotesc și astăzi, părintele schismei dintre Biserica Ortodoxă Răsăriteană și Roma. A fost socotit, de asemenea, personalitatea care i-a inspirat pe reformatori ca Luther, Calvin și Melanchton⁵. Valoarea lui Fotie ca mare dascăl, teolog, filolog și filosof fusese

¹ F. Dvornik, *op. cit.*, p. 215 ș.u.; B. Stephanides, *op. cit.*, p. 337 ș.u.; G. Beck, *op. cit.*, p. 187 ș.u.

² F. Dvornik, *op. cit.*, p. 237 ș.u.

³ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 215; F. Kattenbush în *Herzog-Hauck Realencyklopadie*, 1904, vol. 15, p. 385; J. Hergenrother, *op. cit.*, 1867, vol. 2, p. 668 ș.u., 672 ș.u.

⁴ N. Tomadakes, *op. cit.*, col. 27; K. Krumbacher, *op. cit.*, p. 225; G. Beck, *op. cit.*, p. 188.

⁵ N. Tomadakes, *op. cit.*, p. 27.

recunoscută încă din Evul Mediu¹. Specialiștii au analizat însă lucrările lui Fotie din unghiuri diferite. Filozofii și filologii l-au analizat și ei prin intermediul scrierilor lui filologice (*Biblioteca, Lexiconul, Amfilohia* etc.); teologii și specialiștii în istoria bisericească au studiat scrierile teologice și atitudinea lui împotriva pretențiilor papale egoiste din acea vreme, în consecință, până în prezent, conform părerii multor specialiști, nu dispunem de nici o lucrare care să ofere o imagine completă asupra personalității și a activității lui Fotie. În plus, dezacordul fundamental dintre istoricii romano-catolici, care îl înfățișează pe Fotie drept o persoană egoistă, josnică, plină de ură², și istoricii răsăriteni, dar și ceilalți, care îl descriu ca un om admirabil și o mare personalitate, a făcut dificilă o analiză lipsită de prejudecăți. Noile cercetări ale profesorului romano-catolic dispărut, F. Dvornik, și ale altora, însuflețiți de spiritul ecumenismului contemporan, nu au oferit cu adevărat o imagine reală și completă a personalității lui Fotie, din moment ce vor să aplaneze neînțelegerile dintre creștinismul răsăritean și cel apusean. Astfel, când evenimentele vorbesc clar despre reacțiile lui Fotie împotriva Romei, reacții ce exprimă punctul lui de vedere cu privire la papalitate, acești specialiști în mod intenționat nu le subliniază, sau pun la îndoială caracterul istoric al izvoarelor, în ciuda acestei situații, cu trecerea timpului, imaginea personalității lui Fotie este continuu reabilitată în Occident, în timp ce mai înainte era descris ca o persoană plină de ură, ca un om egoist, mincinos, părinte al discordiei și al sciziunii, acum este înfățișat ca o personalitate plină de dragoste, stăpânire de sine, răbdare - un părinte și un model pentru unitatea viitoare. Părerile diferite despre personalitatea lui Fotie au avut, firește, o motivație. Izvoarele latine contemporane lui Fotie și cele de mai târziu, împreună cu adversarii lui Fotie, ignatienii, înfățișează un Fotie corupt și josnic, în timp ce prietenii lui Fotie, precum și scrierile sale și evenimentele în sine oferă imaginea unui om cu totul sfânt.

În capitolele și notele de mai sus am avut deja ocazia să prezentăm opiniile diferiților istorici despre personalitatea lui Fotie și despre noblețea caracterului său. Ce se poate spune însă despre responsabilitatea sa în privința schismei? Specialistul grec A. D. Kyriakos, în efortul de a explica motivul schismei și puternica ostilitate față de Fotie a adversarilor lui contemporani, și anume Niceta de Paflagonia (890), Mitrofan, episcop de Smirna (857), Stelian de Neocezarea și Anastasios Bibliotecarul, scrie următoarele:

„Viața nici unui om al Bisericii din vechime nu a fost atât de distorsionată de istorie precum cea a lui Fotie. Aproape toți istoricii care au descris evenimentele petrecute în timpul schismei au avut o atitudine critică față de Fotie, pentru că luptase împotriva iubitei lor papalități. Deci, în loc să analizeze cu nepărtinire evenimentele, ei au încercat să îl prezinte pe Fotie drept cauză a schismei și să justifice papalitatea, urmând orbește ceea ce scriseseră

¹ F. Dvornik, *op. cit.*, p. 4: „Orbit (așa se pretinde) de mândrie și de sete de putere, Fotie a încercat să obțină recunoașterea papei Nicolae I falsificând împrejurările în care a fost instalat la Constantinopol, dar papa, informat în mod adecvat de trimișii lui Ignatie, despre adevărata stare a lucrurilor, a refuzat să recunoască un patriarh care își luase această demnitate nesocotind total uzanțele canonice.

² F. Dvornik, *op. cit.*, p. 1: „Se afirmă că Fotie i-a inspirat pe Luther, Calvin, Melancton și pe alți reformatori celebri când aceștia și-au lansat campaniile lor împotriva papalității și a autorității ei.” Fără să dea nici o atenție sentinței, Fotie a convocat un sinod al Bisericii Răsăritene, l-a depus pe papă și a dat naștere la «prima Mare Schismă». Fotie nu și-a primit pedeapsa decât după ce evlaviosul împărat Vasile I l-a ucis pe nelegiuitul împărat Mihail al III-lea, a cărui stăpânire era blestemată de tot Bizanțul; a fost atunci depus și condamnat în mod solemn de Sinodul al VIII-lea Ecumenic (869-870), izvor favorit în legislația canonică apuseană a Evului Mediu. Dar Fotie a câștigat încă o dată favoarea împăratului și, după moartea lui Ignatie, a ocupat din nou scaunul patriarhal; de această dată, pentru a fi sigur de aprobarea papei, l-a primit pe acesta, care era dispus să arate îngăduință cu anumite condiții, falsificându-i scrisorile și falsificându-le și pe acelea trimise de papă împăratului și părinților unui sinod convocat pentru a analiza cazul lui. A mituit reprezentanții trimiși de papă și a modificat actele sinodului. Când Ioan al VIII-lea a aflat că fusese păcălit de abilul grec, l-a excomunicat de îndată. De aici s-a născut a doua schismă, care avea să dureze până la sfârșitul secolului al IX-lea, trimitându-și umbra și asupra secolului al X-lea; în cele din urmă, s-a produs marea ruptură dintre Răsărit și Apus de la 1054, sciziunea care a rezistat tuturor încercărilor de vindecare și care a fost un atât de mare dezastru pentru creștinătate, în general așa se înfățișa imaginea acceptată ca autentică în Apus.”

despre Fotie dușmanii lui recunoscuți, adică Niceta de Paflagonia, Stelian de Neocezarea și Anastasios Bibliotecarul din Roma. Ultimul a fost unul dintre cei mai josnici oameni din secolul al IX-lea și, ca atare, a fost condamnat și excomunicat de trei papi pentru diversele lui crime... în ciuda acestui fapt, istoricii latini îl consideră mai vrednic de a fi crezut decât pe Fotie, care descrisese în câteva scrisori evenimentele ce îl priveau, mai vrednic decât mărturiile mai multor sinoade ținute la Constantino-pol între anii 867-879 și mai vrednic de încredere decât istoricii bizantini care au trăit după el,... și anume Simeon Magistratul, Gheorghe Kedrenos, Zonara și Constantin Porfirogenetul¹.”

Specialistul grec Gheorghe Kremos, care a scris istoria schismei dintre Răsărit și Apus, respinge de asemenea ideile cardinalului german papist Hergenrother. În scrierile sale, cel din urmă a înfățișat complet eronat personalitatea lui Fotie. Istoricul poporului grec C. Paparregopoulos a fost influențat de lucrările lui Hergenrother². G. Kremos scrie:

„Marele Fotie a căzut pradă criticii istorice defectuoase și nedrepte a lui Paparregopoulos cel de sfântă amintire... Ca un vultur cu mare anvergură, Fotie zboară deasupra norilor, la o asemenea înălțime, încât slabele săgeți ale răutății papiștilor și ale grecilor... care s-au alăturat lor, nu pot nici măcar să îi atingă vârfurile aripilor. Oamenii mari sunt inaccesibili mulțimii și în special celor invidioși, „după cum afirmă marele istoric Tucidide... Ceea ce face orice general prevăzător, înțelept și priceput, care taie orice comunicare cu inamicul a oamenilor suspecți și trădători care trăiesc în tabăra lui, împiedicând astfel orice comunicare a dușmanilor cu armata proprie, care inspectează garda, santinelele și avangarda taberei lui zi și noapte, tocmai acest lucru l-a făcut și Fotie când a analizat erorile dogmatice ale papiștilor... Dacă un asemenea mare feld-mareșal este de condamnat, atunci și Fotie este de condamnat, lucru pe care corul papiștilor... ar vrea să îl credem³.”

În general, punctul de vedere al Răsăritului cu privire la Fotie a fost întotdeauna același: Fotie a fost o personalitate puternică, un om exemplar și nu a dat naștere schismei. Ar trebui remarcat faptul că schisma nu a avut loc dintr-o dată, în timpul episcopatului lui Fotie. Au existat rădăcini și cauze mai adânci ale schismei, spre exemplu în diferența de spirit deja existentă între teologia greacă și cea latină. Astfel, părinții greci erau mai curând preocupați de filosofia și teoria adevărului creștin decât de organizarea pământească a Bisericii lui Hristos, cum erau părinții latini, înstrăinarea popoarelor răsăritene și apusene, născută din diferențele de obiceiuri, limbă etc., s-a adăugat și ea la opoziția și la ostilitatea pe care Vechea Romă o manifesta față de strălucirea noii capitale Constantinopol și față de scaunul ei episcopal. Sinoadele Ecumenice, după cum se știe, au ridicat patriarhul de Constantinopol la cea mai înaltă cinste între episcopi (Sinoadele din 381, 451 etc.)⁴. Istoricii, chiar cei anteriori perioadei lui Fotie, identifică mai multe schisme și conflicte între Răsărit și Apus⁵. Dar cea mai importantă cauză a rupturii a fost și rămâne autoritatea și primatul papal, creat de latini pe baza unor scrieri false și a interpretării greșite a unor pasaje din Scriptură⁶.

Înclinația apuseană spre inovație și crearea unor dogme necunoscute Bisericii vechi au desăvârșit și au statornicit ruptura. Când Fotie, eruditul și marele teolog, s-a confruntat cu teologia necunoscută și defectuoasă a Apusului și cu imperialismul papal al lui Nicolae I și al succesorilor acestuia, a fost obligat să le combată. Deși a dus o luptă de apărare, Fotie a oferit mereu ocazia pentru colaborare și reconciliere. Nu a fost însă niciodată înțeles. Din moment ce a luptat împotriva papalității, istoricii romano-catolici l-au urât și l-au defăimat⁷.

¹ A.D. Kyriakos, *Antipapika* („împotriva papalității”), Atena, 1893, vol. I, p. 51,52; cf. S. Bilales, *op. cit.*, p. 218.

² K. Paparregopoulos, *op. cit.*, vol. 5, p. 264 ș.u.

³ G. Kremos, *op. cit.*, vol. 2, p. 412,413,416.

⁴ Karmires, *op. cit.*, p. 73 ș.u.

⁵ Pentru punctul de vedere ortodox vezi Kremos, *op. cit.*, p. 493-495. Pentru punctul de vedere romano-catolic vezi M. Jugie, *Le Schisme Byzantin*, Paris, 1941, p. 9.

⁶ Matei 16,16-19; Luca 9,18-21; Ioan 21,15 ș.u.

⁷ F. Dvornik, *op. cit.*, p. 1: „Puține nume în istoria creștinismului au inspirat simțăminte atât de contradictorii precum cel al patriarhului grec Fotie. Sfânt și erou pentru Răsăritul creștin, el este înfierat de apuseni ca omul care a

Fotie și schisma dintre Răsărit și Apus

Afirmațiile false făcute în secolele trecute, în special cele ale lui Baronius (1538-1607) și ale lui Hergenrother, au început să se năruie în ultimii ani, asemenea castelelor de nisip. Profesorul Ioannes Karmires scrie despre cercetările asupra lui Fotie ale istoricului romano-catolic F. Dvornik următoarele:

„După o analiză cuprinzătoare, obiectivă, imparțială și savantă a tuturor problemelor referitoare la Fotie în multe privințe el (Dvornik) s-a transformat aproape într-un apologet și apărător al lui. A contribuit mai mult decât oricare altul la reevaluarea istoriei lui Fotie și la restabilirea adevărului care a fost atât de mult denaturat de cardinalii Baronius și Hergenrother, ale căror opinii eronate sunt reiterate în special de alți teologi și istorici heterodocși¹.”

Profesorul Dvornik a scris mai multe lucrări pentru a dovedi că Fotie nu a fost răspunzător de schismă, într-una din aceste opere găsim un rezumat al studiilor sale, după cum urmează:

„Din fericire, în ultimii ani s-a adus mai multă lumină în problema istoriei zbuciumatului patriarh. Să reluăm pe scurt doar acele descoperiri care au fost acceptate până în prezent de lumea științifică, în primul rând, s-a dovedit că a doua schismă fotiană nu a existat niciodată. Patriarhul Fotie s-a împăcat pe deplin și în mod sincer cu papa Ioan al VIII-lea, iar sinodul din 879-880 a confirmat oficial această reconciliere. Fotie nu a mai fost niciodată excomunicat de papă. Dimpotrivă, când a fost depus de împăratul Leon al VI-lea din motive politice, papa Ștefan al VI-lea s-a ridicat în apărarea lui, și a intrat în relații cu succesorul acestuia, fratele mai tânăr al împăratului, Ștefan, numai după ce împăratul i-a trimis copia actului prin care Fotie renunța liber la scaunul patriarhal. Când a murit, Fotie se afla în comuniune cu Biserica Romei. S-a stabilit de asemenea că Biserica Romei era foarte conștientă de această reconciliere și că, până la sfârșitul secolului al XI-lea, cancelaria papală recunoștea oficial doar șapte Sinoade Ecumenice, refuzând deci să accepte așa-numitul Sinod al VIII-lea care l-a condamnat public pe Fotie în 869-870. Curia romană nu a uitat că hotărârile acestui sinod au fost anulate în 879-880, când a avut loc reconcilierea lui Fotie cu Roma, că această decizie² a fost confirmată de Ioan al VIII-lea, nemaifiind niciodată revocată după aceea de papalitate. Sinodul care l-a condamnat pe Fotie și ale cărui hotărâri cu privire la patriarh au fost anulate zece ani mai târziu de un alt sinod acceptat de papă nu a fost numărat niciodată printre Sinoadele Ecumenice ale Bisericii Răsăritene. Și nu se poate găsi nici o hotărâre oficială a Bisericii Apusene care să dispună includerea acestui sinod printre Sinoadele Ecumenice. Sinodul acesta își datorează cinstea nemeritată de a fi considerat al VIII-lea Sinod Ecumenic unei greșeli ciudate a canoniștilor apuseni din secolul al XI-lea, care au găsit actele sinodului în arhivele de la Lateran și au fost încântați să citească în ele o hotărâre ce le interzicea laicilor să se amestece în alegerea episcopilor. Au fost atât de încântați de descoperire, încât nu numai că au uitat faptul că acest sinod fusese anulat, dar au susținut chiar că a fost unul dintre marile sinoade ale creștinismului, în acel moment, cum era firesc, s-a tras concluzia că întreaga istorie a patriarhului Fotie a fost înțeleasă greșit, în spațiul creștinismului apusean s-a născut o legendă fotiană, susținută de actele unui sinod ecumenic și care, prin urmare, trebuia crezută fără ezitare. Legenda s-a dezvoltat în Evul Mediu și a fost sistematizată în secolul al XVII-lea de primul istoric bisericesc modern, cardinalul Baronius. Acestea sunt noile descoperiri cu privire la istoria patriarhului Fotie acceptate până în prezent într-o anumită măsură de specialiști. Natural, noile puncte de vedere distrug tot ceea ce a creat Evul Mediu. Dacă privim istoria „părintelui schismei” din această perspectivă, firește, clădirea impozantă ridicată de cardinalul Baronius în secolul al XVII-lea și refăcută atât de admirabil

rupt garanțiile unității și a slobozit forțele anarhice ale discordiei și ale sciziunii, în timp ce Răsăritul îi cheamă numele ca pe unul cu trecere înaintea lui Dumnezeu, Apusul încă îl amintește ca simbol al trufiei și al setei de putere bisericească; salutat de toți cei care au cerut întotdeauna un rol mai mare al naționalismului în viața Bisericii și o mai strânsă apropiere între om și Dumnezeu, el este osândit de alții ca un simbol al dezbinării și ca un personaj care a distrus universalitatea creștinismului.”

¹ I. Karmires, *op. cit.*, p. 57.

² Anularea hotărârilor sinodului din 869-880 - n.tr.

Asterios Gerostergios

de cardinalul Hergenrother în secolul al XIX-lea se fisurează și se prăbușește sub ochii noștri. Istoria marelui grec trebuie rescrisă¹.”

Alți istorici contemporani vorbesc și ei despre Fotie într-un mod asemănător celui al lui F. Dvornik. Astfel, în 1939, bizantinologul belgian H. Gregoire a propus la Academia de Arheologie din Atena, Grecia, o reexaminare fundamentală a operei lui Baronius, *Annales Ecdesiastici*. El a afirmat că Baronius utilizase izvoare eronate cu privire la schismă². Un alt teolog și istoric romano-catolic, Yves M. J. Congar, acceptă de asemenea punctul de vedere al lui Dvornik³. Ca urmare a celor spuse mai sus, F. Dvornik își încheie lucrarea sa, *The Photian Schism*, afirmând:

„Încă o dată vom fi liberi să recunoaștem în Fotie un mare om al Bisericii, un umanist cultivat și un creștin autentic, suficient de generos pentru a-și ierta dușmanii și pentru a face primul pas spre reconciliere. Ca om de litere și erudit, Fotie a fost întotdeauna clasat de specialiștii care i-au studiat opera printre cei dintâi; în această privință numele lui a impus întotdeauna respect, după cum au depus mărturie în unanimitate contemporanii lui, prietenii și dușmanii deopotrivă. Specialiștii familiarizați cu lucrările lui literare nu erau dispuși să creadă toate poveștile invocate de adversari împotriva sa; ei și-au ascultat instinctul de cercetător, care i-a făcut să sesizeze că nu se putea concepe ca un om care își petrecuse cei mai frumoși ani printre cărți, în compania celor mai de seamă reprezentanți ai perioadei clasice și în contact permanent cu mulți discipoli devotați, să se coboare la o asemenea josnicie și ambiție mărginită, după cum îi imputau adversarii lui; flerul lor i-a determinat să cinstească pe eruditul care a jucat un rol important în transmiterea culturii elenice către posteritate⁴.”

Biserica Ortodoxă Răsăriteană, păstrându-și încrederea în sfințenia lui Fotie și arătând recunoștință pentru fructuoasa și nobila sa lucrare în slujba creștinismului, îl venerează și îl preamărește ca sfânt. Noile cercetări occidentale și schimbarea perspectivei istoricilor, în special a celor romano-catolici, cu privire la activitatea lui Fotie și la caracterul său, îi justifică credința tradițională. Biserica Ortodoxă nu va înceta așadar niciodată să preamărească pe fiul ei ales, Fotie, care i-a adus un vrednic omagiu prin marea lui evlavie și erudiție creștină, prin diversitatea și strălucirea ideilor, a învățăturilor și înfăptuirilor sale. Și nu va înceta niciodată să îl considere:

„apărător al Ortodoxiei, apărător al ortodocșilor, stâlp și temelie a Bisericii, unealtă a harului, vas ales, harpa cea de Dumnezeu strunită a Duhului, propovăduitor fierbinte, ierarh preaînțelept, dascăl al lumii, vestit în cuvânt și în învățătură, trâmbiță care a vestit purcederea Duhului Dumnezeiesc de la Tatăl, ce, întocmai ca fiul tunetului (Ioan Evanghelistul) vorbise cu putere dumnezeiască, prea-neclintit potrivnic al ereziilor, cel ce osândește păcatul ereziei, apărător dumnezeiesc al Ortodoxiei... preasfânt Părinte, mare Fotie, vestit în cuvânt și de același nume cu lumina⁵.”

¹ F. Dvornik, „The Patriarch Photius, Father of Schism or Patron of Reunion?” în *Report of the Proceedings at the Church Unity Octave*, Oxford, 1942, p. 20-21.

² F. Dvornik, *op. cit.*, p. 12; S. Bilales, *op. cit.*, p. 220.

³ Yves. M. J. Congar, *Chretiens en Dialogue*, Paris, 1964, p. 49.

⁴ F. Dvornik, *op. cit.*, p. 432 ș.u.

⁵ I. Karmires, *op. cit.*, p. 65.

Din imnele
zilei de prăznuire
a Sfântului Fotie cel Mare
(6 februarie)

Stihiră

Glasul al 4-lea: Ca pe un viteaz între mucenici

Cu cântări de Dumnezeu insuflate să laudăm pe marele Fotie cel cu nume sfânt, unealta cea întru tot laudată a harului lui Dumnezeu, psaltirea cea dumnezeiască a Mângâietorului, stâlpul neclintit și prea-minunat al sfintei credințe, viteazul luptător și apărător al ortodocșilor, marele dascăl și ierarh, preafericitul vestitor al adevăratei învățături, sceptrul și lauda Bisericii lui Dumnezeu. Cu un glas toți dreptslăvitorii să prăznuiască cu sfinte și cinstite cântări, laudând pe fericitul Fotie cel preastrălucit, marele luminător a toată lumea, propovăduitorul cel fierbinte și vestitul ierarh al Bisericii, omul cel preales al lui Dumnezeu, dumnezeiescul episcop, înțeleptul păstor și cârmuitor al turmei lui Hristos Dumnezeu, strălucitul păstor al Constantinopolului, primul în cinste între patriarhi.

Printr-o nelegiuită poruncă, o, Sfinte, fost-ai smuls de lângă turma ta credincioasă, și ai suferit cumplit pentru neprihănită credință, o, strălucitul ierarh, preaslă-vite, Sfinte Fotie cel cu nume mare, temelie tare a Bisericii, stâlp neclintit al evlaviei. Pentru aceasta, cu osârdie te cinstim pe tine, cunoscătorule al tainelor și învățătorule iscusit în dogmele Ortodoxiei și propovăduitor mult vestit al harului și al adevărului.

Slavă: Glasul al 4-lea

Veniți toți credincioșii, cu evlavie să laudăm pe preaminunatul Fotie, ierarhul și prietenul Domnului. Căci plin de învățatura apostolică fiind, și locaș al Sfântului Duh prin viața lui cinstită arătându-se, prin învățatura sa a alungat lupii departe de staulul Bisericii de obște. Vestind prea limpede credința Ortodoxă, stâlp și apărător al evlaviei s-a arătat.

De vreme ce după moarte stă încă mai aproape de Hristos, neîncetat mijlocește pentru sufletele noastre.

La Litie

Glasul 1

Veselește-te în Domnul, cetatea lui Constantin, dimpreună cu toată cetatea, ostrovul și ținutul, la aleasa pomenire a păstorului nostru al tuturor, dascălul și luminătorul Bisericii de obște, Fotie cel de trei ori fericit; căci în viața aceasta mult s-a luptat pentru credința Evangheliei, surpând trufia ereziei, nimicind orice greșală și osândind nelegiuita adăugire la Crez. Pentru aceea, în ceruri se bucură acum de aleasă răsplătire pentru ostenele lui și mijlocește neîncetat către Hristos Dumnezeu pentru sufletele noastre.

Asterios Gerostergios

Glasul al 2-lea

Lăudându-te pe tine, marele episcop și păstorul cel cinstit și fără de prihană, vestitorul evlaviei, gura cea înfocată a Duhului, cu osârdie te rugăm: Fă-ne parte de mijlocirile tale, Fotie, Părintele nostru, spre folosul sufletelor noastre.

Slavă: Glasul al 2-lea

Omule al lui Dumnezeu, slugă credincioasă, preot al Domnului, om al osâr-diei, vas ales, stâlp și temelie a Bisericii, moștenitor al împărăției, acela ce ești întocmai cu apostolii, mărturisitor și apărător al învățaturii ortodoxe, nimicitor al eresului celui stricător de suflet, mare Fotie, nu înceta să strigi către Dumnezeu pentru noi.

*Glasul 5: Bucură-te,
cămara cea cu bun miros*

Stih: Preoții Tăi, Doamne, se vor îmbrăca cu dreptate, și cuvioșii tăi se vor bucura.

Bucură-te, întru tot laudatele ierarh al lui Hristos; bucură-te, podoabă a Părinților și a patriarhilor. Lucrarea și rugăciunea deopotrivă ți-au înveșmântat sufletul cu lumina lor, căci ai fost sălaș al rugăciunii neîncetate, templu al blândeții și mare vistierie a virtuții binecuvântate; păzitor al veșnicei și preadâncii înțelepciuni și soare prealuminos al cunoașterii lucrurilor lui Dumnezeu, casă a păcii și a harului dumnezeiesc, sălaș al îndoitei iubiri, și pentru Dumnezeuul tău, și pentru aproapele tău, palat desfătat al smereniei, roagă pe Hristos Mântuitorul să dăruiască iertare sufletelor noastre și mare milă.

Stih: Gura mea va grăi înțelepciune și cugetul inimii mele pricepere.

Bucură-te, măsură a adevăraților ierarhi și preoți, cel dintâi dascăl și învățător preamărit, gura teologilor Bisericii lui Hristos Dumnezeu cea una sfântă, tu, cel ce ai fost vestit în cuvânt și în învățătură. Păstorule cu mare nume, cel întocmai cu apostolii, propovăduitor puternic, tăind mrejele ereziei în două, ca o sabie cu două tăișuri, ascuțită cu adevărul și cu harul lui Dumnezeu, unealtă a dulcii cântări și minte cu adevărat cerească, stâlp preaneclintit al Bisericii lui Hristos, tăria și lauda turmei celei cucernice, roagă pe Hristos Mântuitorul să trimită sufletelor noastre iertare și mare milă.

Stih: Gura dreptului cumpănește înțelepciune, și buzele oamenilor cunosc harul.

Bucură-te, cinstita laudă a tuturor preoților; bucură-te, frumusețea episcopilor și a patriarhilor, stâlp neclintit al Bisericii și temelie tare și piatră, izvor sfințit al învățaturii ce saturi pe toți cu adevăr, adevărată măsură a sfintei credințe, tâlcuitor înțelept al tainelor, Fotie, Părintele nostru, toiag sfânt și sprijin al adevărului, om minunat, strălucind cu preaslăvită strălucire, omule ceresc și îngere pământesc, lumină a credincioșilor ortodocși, secure care dobori cumplitul eres. Nu înceta să te rogi lui Hristos pentru cei ce cinstesc și laudă pomenirea ta.

Tropare

Glasul al 4-lea

Ca cela ce ești de un cuget cu apostolii și dascăl al lumii, Fotie, Stăpânului tuturor roagă-te să dăruiască pace lumii și sufletelor noastre mare milă.

Glasul 5: „Să laudăm, credincioșii”

Strălucit arătător al înțelepciunii făcân-du-te, Ortodoxiei te-ai arătat apărător de Dumnezeu întărit, podoaba Părinților, Fotie preamărite, că tu dobori trufia eresurilor cumplite, lumină dumnezeiască a Răsăritului, podoaba Bisericii, pe care o păzește, Părinte, neclătinată.

Condac

Glasul al 8-lea Apărătoare Doamnă...

Încununeze-se acum cu florile cântărilor luminătorul cel preastrălucit al Bisericii și călăuzitorul cel preaîndumnezeit al ortodocșilor, alăuta cea dumnezeiește glăsuitoare a Duhului și potrivnicul cel preatare al eresurilor, căruia și strigăm: Bucură-te, Fotie preacinstite.

Megalinarie

Bucură-te, făclie a credinței și viețuirii ortodoxe; bucură-te, luminarea popoarelor care au venit la Hristos; bucură-te, lumină plină de har care vedește nesuferita greșală; Fotie, noi credincioșii laudăm și binecuvântăm numele tău.

Bibliografie selectivă

1. Beck, G. H., *Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München, 1959.
2. Bilales, Sp. Spyridon, *Orthodoxia kai Papismos* („Ortodoxie și papalitate”), vol. I, Atena, 1969.
3. Bury, J. B., „The Relationship of Photius to the Empress Theodora”, în *English Historical Review* (1890), p. 255-258.
4. ID., *The Imperial Administrative System in the Ninth Century*, Londra, 1911.
5. Caspar, E., *Geschichte des Papstums*, Tübingen, 1930, 1933.
6. Congar, J. M. Yves, *Chretiens en Dialogue, contributions Catholiques a l'Oecumenisme*, Paris, 1964.
7. Dvornik, F., „Rome and Constantinople in the Ninth Century” în *Eastern Churches Quarterly*, 1939.
8. ID., „The patriarch Photius, Father of Schism or Patron Of Reunion?” în *Report of the Proceedings at the Church Unity Octave*, Oxford, 1942.
9. ID., „Patriarch Photius, Scholar and Statesman”, în *Classical Folia*, nr. 13 (1959), p. 3-18; nr. 14 (1960), p. 3-22.
10. ID., *The Photian Schism*, Cambridge, 1948.
11. Haller, J., *Das Papstum. Idee una Wirklichkeit*, Stuttgart, 1934.
12. ID., *Nikolaus I und Pseudo-Isid.*, Stuttgart, 1936.
13. Heiler, F., *Altkirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus*, München, 1941.
14. Hergenrother, J., *Photius, Patriarch von Konstantinople*, 5 vol., Regensburg, 1967, 1969.
15. Jedin, Hubert, *Handbuch der Kirchengeschichte*, III/I, Freiburg-Basel-Wien, 1966. (Trad. engl. A. Biggs, *Handbook of Church History*, III, New York, 1969).
16. Kalivas, Christophoros, *Papikos Holoklerotismos* („Totalitarismul papal”), Atena, 1964.
17. Karmires, Ioannes, *Dyo Byzantinoi Hierarchai kai to Schisma tes Romaikes Ekklesis* („Doi ierarhi bizantini și schisma Bisericii Romei”), Atena, 1950.
18. Kremos, P. G., *Historia tou Schismatos ton dyo Ekklesion, Hellenikes kai Romaikes* („Istoria schismei dintre cele două Biserici, Greacă și Romană”), Atena, vol.1, 1905, vol. 2, 1907.
19. Krumbacher, K., *Geschichte der Byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des ostromischen Reiches (527-1453)*, München, 1897; retipărit 2 vol, New York, 1929.
20. Ostrogorski, G., *Studien zur Geschichte aer Byzantinischen Bilderstreites*, Breslau, 1929.
21. Papadopoulos, Chrysostomos, *To Proteion tou Episkopou Romes, Historike kai Kritike Melete* („Primatul episcopului Romei, un studiu istoric critic”), Atena, 1930.
22. ID., *He Ekklesia tes Boulgarias* („Biserica Bulgariei”), Atena, 1957.
23. Paparregopoulos, K., *Historia tou Hellenikou Ethnous* („Istoria poporului grec”), vol. 3, Atena, 1887.
24. Runciman, S., *The Eastern Schism*, Oxford, 1955.
25. Stephanides, B., „Nea Hermeneia tou Onomatos tes Protodeuteras Synodou tou 861” („Noua interpretare a numelui Sinodului I-II din 861”), în *Ekklesia*, 1947, p. 132 ș.u.
26. ID., *Ekklesiastike Historia* („Istoria Bisericii”), Atena, 1959.
27. Trempelas, P., *Peri to Proteion tou Episkopou Romes* („Despre primatul episcopului Romei”), Atena, 1965.
28. Vasiliev, A. A., *History of the Byzantine Empire*, 2 vol., Madison, 1961.

Cuprins

Prefață	3
Mulțumiri	3
Introducere	4
Capitolul I: Nașterea și originea	5
Capitolul II: Educația	5
Capitolul III: Primele roade ale educației	7
Capitolul IV: Contextul ecleziastic și politic din vremea lui Fotie	9
Capitolul V: Numirea în scaunul patriarhal al Constantinopolului	11
Capitolul VI: Primul episcopat	13
Capitolul VII: Prima depunere și exilul	21
Capitolul VIII: Al doilea episcopat	24
Capitolul IX: A doua depunere și moartea	26
Capitolul X: Fotie și schisma dintre Răsărit și Apus	26
Din imnele zilei de prăznuire a Sfântului Fotie cel Mare.....	31
Bibliografie selectivă	34